

Jan Mast, een Utrechtse beeldhouwer van grafmonumenten in de achttiende eeuw

Carry Coppée

“My trade is to flatter the dead, not the living; I am a tomb-maker”, John Webster, *The Duchess of Malfi*, Act IV scene 2

Inleiding

In de rijke zeventiende eeuw kwam de beeldhouwkunst in de Nederlanden tot bloei.¹ Naast enkele beeldhouwers van eigen bodem, zoals Hendrick de Keyser, waren het vooral de uit de Zuidelijke Nederlanden afkomstige beeldhouwers zoals Quellinus en Verhulst, die de toon aangaven. Dit alles geldt zeker ook voor grafmonumenten.³ Geïnspireerd door werken in Italië en later ook Frankrijk ontstond er een voor Nederlandse begrippen imposante beeldhouwcultuur. Antieke beelden dienden als inspiratiebron maar ook het maniërisme en de barokke stijl zoals die van Bernini. De groeiende belangstelling voor de Franse cultuur in de tweede helft van de zeventiende eeuw, waarbij Versailles de grootste inspiratiebron vormde, kon mede door de stroom Hugenoten-vluchtelingen, onder wie Daniël Marot, gestalte krijgen. Marot introduceerde de formele barokke Lodewijk XIV stijl in Nederland, voor tuinen, architectuur en voor grafmonumenten.² Hij werkte tot de dood van Willem III in 1702 uitsluitend voor hofkringen maar heeft veel invloed uitgeoefend op ontwerpen voor particuliere opdrachtgevers in de vroege achttiende eeuw.

Na 1740 nemen de opdrachten voor beeldhouwwerk in de Nederlanden duidelijk af. Als een van de redenen kan de verspreiding van de Lodewijk XV stijl, waarbij steeds meer nadruk viel op decoratie dan op beeldhouwwerk, genoemd worden. Er waren echter meerdere krachten aan het werk bij de neergang van de beeldhouwkunst in de Nederlanden in de tweede helft van de achttiende eeuw. De tijd van de grote rijkdom toen men imponerende stadshuizen en luxueuze buitenplaatsen met uitgebreide tuinen met bijbehorende tuinbeelden kon bouwen was voorbij. De tuinbeelden werden geleidelijk verkocht of zelfs vernietigd.

De woorden ‘pompeus’ en ‘protserig’ worden nog steeds gebruikt in de beschrijvingen van de barokke grafmonumenten met hun overdaad aan heraldiek. Deze ideeën zijn in zekere zin nog steeds aanwezig in de beleving van dergelijke monumenten bij veel mensen die deze beeldhouwwerken bekijken. Men vond/vindt dergelijke monumenten on-Nederlands, teatraal, te uitbundig, te extravert en met te veel versieringen. Dergelijke grafmonumenten voor de landadel, hovelingen, militairen en het patriciaat, opgericht door familie, werden tot voor kort door kunsthistorici nog vaak afge-

daan als “min of meer pompeus beeldhouwwerk van matige kwaliteit” en “met langademige gedichten in het Latijn”.⁴ Wat betreft het gebruik van Latijn voor inscripties op grafmonumenten valt het op dat de opschriften in de eerste decennia na het ontstaan van de Gereformeerde Kerk vaak in het Nederlands gesteld waren, terwijl later in de zeventiende en achttiende eeuw ze weer volop in het Latijn zijn.

Na 1650 kwamen veel Zuid-Nederlandse kunstenaars naar de Noordelijke Nederlanden. Zij waren vooral werkzaam in Amsterdam. Na 1690 oefende een volgende generatie Zuid-Nederlanders hun invloed uit op de noordelijke provincies maar vestigde men zich naast Amsterdam ook in Den Haag als stadhoudelijk centrum. Dat ook Noord-Nederlandse beeldhouwers in Utrecht actief waren, verdient meer aandacht. Aan de beeldhouwer Jan Mast uit Utrecht is dit artikel gewijd.

Jan Mast

De naam J(an) Mast kennen wij van vier gesigeneerde grafmonumenten, twee in Wijhe, en telkens een in Tiel en Houten. Gezien zijn eerste gesigeneerde werk, uit 1707, kan hij omstreeks 1680 geboren zijn. Dit was zeer waarschijnlijk in Utrecht. Anders dan in de literatuur vermeld⁵ is hij in juli 1736 te Breukelen overleden en daar in de Pieterskerk begraven.⁶

Er is niet veel over zijn leven bekend. Hij komt een aantal malen voor onder deze naam in de Doop-, Trouw- en Begraafboeken bewaard in het Utrechts Archief. Op 25 mei 1707 trouwt Jan Mast wonende ‘Op de Steenweg’ met Dirkje Fockenbergh wonende ‘in de Massegast’ in de Domkerk.⁷ Zij waren op 28 maart van datzelfde jaar tegelijk lidmaat geworden van de Domkerk.⁸ Van 1709 tot en met 1713 woont hij met zijn gezin ‘onder den Dom, alias Servetstraat’ waar vier dochters geboren worden en er één jong overlijdt. Op 9 september 1711 is hij getuige bij het huwelijk van zijn schoonzuster Barbara Fokkenbergh.⁹ In 1716 woont het gezin ‘Op de Steenweg’ waar nog een dochter wordt geboren en datzelfde jaar overlijdt. In 1718 verhuist het gezin naar een huurhuis op het terrein van het buitenhuis Vechtstroom in Breukelen.¹⁰ In 1727 koopt Jan Mast ‘steenbeelthouwer’ een huis aan de Vecht aan de noordkant van het huis Vechtstroom voor 600

gulden.¹¹ In juli 1736 overlijdt hij in Breukelen. Kort na het overlijden van haar echtgenoot, verkoopt Theodora Fokkenberg het huis.¹² Theodora keert terug naar Utrecht waar zij in 1740 een huis huurt.¹³

In de gepubliceerde literatuur wordt Jan Mast voor het eerst in 1778 vermeld door Hoevenaar:¹⁴ “Het overschoone Beeld van de Gerechtigheid 1^h in de groote Nis voor het Stadhuis, en het kleine 2ⁱ in de Audientie dezer stad: zyn niet alle deze Werken, de onwederspreekbaare bewyzen, dat het dezen Landen nimmer ontbroken heeft aan Bouw, Schilder, Beeldhouw, Giet en Graveerkundigen, die hunne Konst tot die hoogsten trap van volmaaktheid hebben doen stygen, dat dezelve wel niet de Antiken overtroffen, echt daar aan na by'er gekomen zyn, als men na waarheid van eenige Natie zoude mogen stellen”. De voetnoot h luidt: “Gemaakt door Jacob Cresant die veel jaaren Lid van het Schilders-collegie dezer Stad is geweest”. De voetnoot i noemt Jan Mast: “Dit zeer fraaije Beeldje is gemaakt door den Utrechtschen Beeldhouwer Jan van der Mast, die evenals de gemelde Jacob Cresant, op de plaats genaamd Zydebalen van wylen de Heer David van Mollem, nu Sydervelt, zeer veel fraaije Cieraad en Beeldwerken gemaakt hebben”. Hoevenaar noemt Mast verder niet meer, ook niet in de narede waar hij enkele door hem vergeeten kunstenaars opsomt. Vervolgens vermeldt Van der Puyl¹⁵, de schilder, in zijn *Naamlijst der Kunstenaren*, dat achterin zijn werkje *Kort Verhaal* is opgenomen: “Dewelken in deze Stad geboren; door dit Teken-School aangekweekt; of naar verkregen Burgerrecht in St.Lucasgild, thands Schilders-Collegie's Notulen zijn ingeschreven, en volgens aan deszelfs Rechten voldaan te hebben, bij derzelver permissie hun kunst in deze stad Utrecht en Vrijheid geëxerceert hebben: 1736 Jan van der Mast Beeldhouwer Die met hem veel Beelde en Cieraden, op de Buitenplaats De Zydebalen nu Sydervelt, en het kleine Beeldje der Gerechtigheit, in de Audientie-Kamer dezer Stad heeft uitgewerkt”.

Van Eynden en Van Willigen (1816)¹⁶, Nagler (1835-1852),¹⁷ Kramm (1860)¹⁸ en Immerzeel (1842)¹⁹ maken melding van het werk dat Mast voor de buitenplaats Zijdebalen gemaakt heeft en van zijn beeld Justitia voor het stadhuis van Utrecht. Volgens Muller (1880)²⁰ zijn de namen van het schilderscollege overgenomen uit de *Naamlijst der Kunstenaren* van Van der Puyl, die weer is overgenomen uit een redevoering door de Utrechtse notaris Adrianus Hoevenaar in 1778. Dit laatste kan niet aangetoond worden omdat Hoevenaar in de gepubliceerde versie van zijn toespraak deze namen niet noemt. Volgens Muller heeft Van der Puyl zelf geen onderzoek verricht. Verder zegt hij dat Van der Puyl nogal onbetrouwbaar is, wat ook zou blijken uit het feit dat hij er in 1807 met de kas vandoor ging naar het buitenland. Ook noemt Van der Puyl in dezelfde lijst Hendrick de Keijzer als maker van de grafmonumenten voor De Ruyter (=Verhulst), Van Gent (=Verhulst) en Kortenaer (onbekend kunstenaar).

Het is opvallend dat geen enkele publicatie van vóór 1908, (toen de *Voorloopige lijst* verscheen) de grafmonumenten noemt, terwijl het bij deze grafmonumenten toch gaat om de meest opvallende én gesigioneerde werken van Jan Mast. De

vroege auteurs, zojuist aangehaald, vermelden vrijwel identieke gegevens, die ze blijkbaar van elkaar overschreven en die allemaal teruggaan op Hoevenaar en Van der Puyl. Vanaf Wurzbach (1910)²¹ noemen de meeste naslagwerken het lidmaatschap van Mast van het gilde in 1736. Het is onwaarschijnlijk dat Mast in zijn sterfjaar en wonende in Breukelen nog lid is geworden van het Utrechtse gilde.

Er is lang onduidelijkheid geweest over de naam van de beeldhouwer die in dit essay naar voren wordt gehaald. Zo dient hij te worden onderscheiden van de beeldhouwer Johan(nes) (van) Damast, met wie onze beeldhouwer soms wordt verward en die in ongeveer dezelfde tijd en – deels - in dezelfde stad woonde en werkte.²² De naam van onze beeldhouwer komt voor als “Jan Mast”, “Jan van de Mast” en “Jan van der Mast”. De signering op zijn grafmonumenten is steeds “J. Mast”.²³

Het gesigioneerde en gedateerde werk van Jan Mast valt in de periode tussen 1707 en 1716. Het is de periode van het Tweede Stadhoudersloze Tijdperk. De personen die verderop ter sprake komen in verband met de monumenten van de hand van Jan Mast leefden echter grotendeels tijdens het bewind van Willem III, die in 1702 overleed. Zij blijken allen duidelijk een connectie met hem te hebben.

Nadat Willem III in 1672 in Holland en Zeeland en in 1674 in Utrecht, Gelre en Overijssel wat moeizaam aan de macht was gekomen als stadhouder, wist hij grote invloed uit te oefenen op de benoeming van de bestuurders van de Republiek. Vooral in Utrecht, dat Fransgezind was geweest, kreeg hij absolute macht. Hij kon hem gunstig gezinde, loyale bestuurders en legeraanvoerders als Van Velthuysen, Van Welderen, Van Dedem en Van Voorst goed gebruiken in een tijd die veel diplomatie vereiste ten opzichte van zijn tegenstanders in binnen- en buitenland. Amsterdam was zoals altijd de meest kritische en invloedrijkste stad waar hij dan ook de staatsgezinde bestuurders Cornelis de Graeff en Andries de Graeff (de schoonvader van Van Voorst en Van Velthuysen) in 1672 uit hun positie zette.

Willem III is zijn leven lang in conflict geweest met Lodewijk XIV, die hij er al of niet terecht van verdacht op expansie van Frankrijk uit te zijn. Van Dedem en Van Welderen zijn aanvoerders in zijn legers geweest die vooral in de Spaanse Nederlanden veldslagen –die vermeld staan op hun grafmonumenten- hebben gevoerd om een barrière op te werpen tegen een Franse gebiedsuitbreiding.

Het werk van Jan Mast heeft duidelijk invloed ondergaan van Daniël Marot en Rombout Verhulst. Mast baseerde zich hierbij zeer waarschijnlijk op de tekeningen van de ontwerpen van Marot die in deze periode circuleerden. Het lijkt niet zo te zijn dat Marot eigenhandig voor Jan Mast ontwerpen heeft gemaakt. Obeliskvormige wandgraven, bij voorbeeld, zoals dat van Van Dedem in Wijhe en dat Van Welderen in Tiel zijn duidelijk ontstaan onder invloed van Marot. De obelisk werd vooral voor militairen gebruikt als symbool van standvastigheid. Zo vervaardigde Blommendael in 1691 een obelisk voor het epitaaf voor Johan van Brakel in de St. Laurenskerk in

Afb.1. Detail van het familieportret door Roelof Koets van het gezin Van Dedem, ca. 1692 (particulier bezit)

Rotterdam en het obeliskpraalgraf voor Menno van Coehoorn in Wyckel door Van der Plas naar ontwerp van Marot dateert uit ca. 1705. Wapenschilden op een grafmonument opgehangen tegen de achterwand of aan guirlandes waren bekend vanaf het midden van de zeventiende eeuw, zoals te zien op het monument voor Van In- en Kniphuisen in Midwolde uit 1664/69 van de hand van Verhulst.

De vier grafmonumenten van Jan Mast vertonen hiermee veel overeenkomsten. Het gaat in alle gevallen om wandgraven met een portret en ze zijn alle vervaardigd van marmer. Er is een overvloed aan heraldiek en bij de twee monumenten voor militairen is sprake van een obeliskvorm. Portretmedaillons of portretbustes op grafmonumenten komen in Nederland voor vanaf ca. 1670. Het epitaaf voor Isaac Sweers uit 1674 in de Oude Kerk van Amsterdam door Verhulst bevat de eerste funeraire portretbuste in Nederland, een portretmedaillon in dezelfde kerk door Verhulst van Willem van der Zaan is uit 1670. In hoeverre de afgebeelde personen op de hier beschreven grafmonumenten portretten zijn, valt niet met zekerheid te zeggen. Het is bekend dat, bij voorbeeld, Verhulst voor een aantal van zijn grafmonumenten een dodenmasker gebruikte waardoor een zeer 'levensecht' resultaat ontstond.²⁴ In het geval van onze vier monumenten kan gezegd worden dat het portretmedaillon van Van Dedem gebaseerd lijkt te zijn op het familieportret door Roelof Koets (de jongere), waar Van Dedem in ongeveer dezelfde houding met pruik op staat afgebeeld tezamen met zijn echtgenote en de drie oudste kinderen (afb. 1).²⁵ Afgaande op de leeftijd van de kinderen zal dit familieportret in 1692/93 geschilderd zijn. Van Dedem was toen tegen de vijftig. De

Afb.2. Wijhe, Sint-Nicolaaskerk, portretmedaillon van het grafmonument voor Van Dedem, 1714 (foto auteur 2006)

gelaatstreken van portret en medaillon komen goed overeen. Want, hoewel Van Dedem 70 jaar geworden is, is het medaillonportret van een jongere man (afb. 2).

Ook de portretbuste van Van Voorst, op het monument in Wijhe, ziet er duidelijk individueel uit (afb. 3). Van hem is echter geen andere afbeelding bekend. Het lijkt mij echter waarschijnlijk dat de opdrachtgevers in alle gevallen een zekere gelijkenis verlangd zullen hebben. Het medaillonportret van Van Welderen in Tiel wordt genoemd als 'Gelders portret', hoewel ook van hem is geen ander portret bekend is.²⁶ Ten slotte is er nog een jeugdportret van Diderick van Velthuysen met zijn vader Frederick door Thomas de Keyser uit 1660. Het bijzondere van dit laatste portret is dat Frederick van Velthuysen al in 1658 was overleden en dit dus een postuum portret van de vader is, gebaseerd op zijn huwelijksportret uit 1636 met zijn eerste echtgenote Josina van Schonevelt. Frederick van Velthuysen en Thomas de Keyser waren neven.²⁷ Omdat Diderick van Velthuysen op het portret nog maar 9 jaar oud was, valt er geen goede vergelijking met het portret op het grafmonument (afb. 4) te maken, al zijn de familietrekken wel herkenbaar vergeleken met het portret van zijn vader.

Een ander aspect dat de vier grafmonumenten van de hand

Afb.3. Wijhe, portretbuste van het wandgraf voor Van Voorst, 1707 (foto auteur 2006)

Afb.4. Houten, Hersteld Hervormde Kerk, portretmedaillon van het epitaaf voor Van Velthuysen, 1716 (foto auteur 2006)

van Jan Mast gemeen hebben, is het feit dat zij zich alle bevinden in het interieur van een protestantse kerk. Hierbij lijkt het belangrijk te letten op de plaats waar de grafmonumenten precies zijn aangebracht. Als protestantse monumenten zijn zij van het oorspronkelijke katholieke koor met het altaar afgewend. Zo kijken Van Voorst en Van Dedem naar het westen, weg van het vroegere hoofdaltaar. Het monument voor Van Welderen is met zijn rug naar het oosten gekeerd en het monument voor Van Velthuysen is zelfs tegen een speciaal gebouwde scheidingswand tussen schip en koor geplaatst en zijn rug is dus naar het koor gekeerd. De plaats van de monumenten is nog steeds in of dichtbij het (zij)koor, deze plaats bleef de voorkeur houden ook na de Reformatie. Men kan ook zeggen dat zij naar de kansel zijn toegewend. Op deze manier zijn de afgebeelde personen in hun hiërarchisch bevoorrechte positie ten opzichte van de gemeente 'aanwezig' bij het Woord, het belangrijkste onderdeel van de protestantse eredienst. De favoriete plek voor dit soort monumenten was de noordmuur vanwege de lichtinval. In Wijhe is men dan ook aan de noordkant begonnen met de monumenten voor Van Ittersum (1705) en Van Voorst (1707).

Dat Mast werk heeft gemaakt voor het -voor hem- excen-

trisch gelegen Wijhe kan verklaard worden uit het feit dat de gememoreerde in Wijhe, Van Voorst tot Hagenvoorde, een zwager was van de gememoreerde in Houten, Van Velthuysen. Alle vier personen van de genoemde grafmonumenten hadden een band met het hof van Willem III en Mary of met de kringen daaromheen. Zo heeft Willem III zich persoonlijk bemoeid met het huwelijk van Van Voorst en Arnoldina de Graeff gezien het charter met de huwelijksvoorwaarden.²⁸

Hierna volgt in chronologische volgorde een beschrijving van het tot nu toe bekende werk van Mast. Allereerst gaat het om de vier reeds genoemde grafmonumenten. Vervolgens komt het beeld van Justitia aan bod dat zich nu bevindt in het Centraal Museum in Utrecht en oorspronkelijk stond in de Utrechtse vierschaar van het oude stadhuis. Hierna wordt aandacht besteed aan het niet meer bestaande beeldhouwwerk dat door Jan Mast vervaardigd is voor de buitenplaats Zijdebalen. Vervolgens wordt kort ingegaan op verondersteld werk van hem in Breukelen, Maarsse en Tiel dat zeer waarschijnlijk niet van zijn hand is. Tenslotte wil ik beargumenteren waarom een derde wandgraf in Wijhe, voor Van Ittersum, mogelijk wel aan hem is toe te schrijven.

Beeldhouwwerken van Jan Mast.²⁹

Wandgraf voor Transisalanus Adolf baron van Voorst tot Hagenvoorde (1651-1707) in de N.H. Kerk te Wijhe

Het wandgraf is aangebracht tegen een blauw geverfde muurplaat, tegen de wand van een muurnis (een dichtgezet venster), die de contouren van het grafmonument volgt. Op een plint van zwart marmer staat een onderstuk van witgrijs geaderd marmer met een inspringende rechthoekige zwarte Namense steen in het midden (afb. 5). Op dit onderstuk zien we een zwartmarmeren tombe die rechts en links wordt geflankeerd door twee staande putti. Op de tombe is in het midden het borstbeeld van de baron geplaatst met rechts en links daarnaast twee zittende putti. De afsluitende rand van de dekplaat bestaat aan de bovenzijde uit een geprofileerde rand met een versiering van bladmotieven met daaronder een versierde rand met boognisjes waarin bladslingertjes hangen. Het midden van deze twee randen wordt bedekt door de sokkel van het borstbeeld met daaronder een gevleugeld engelkopje. De achterwand van het eigenlijke monument bestaat uit een gedrapeerde doek, die midden boven afhangt van een troonhemel met erboven drie struisveren met een kokarde en die rechts en links wordt voorgesteld als zijnde

Afb.5. Wijhe, wandgraf voor Van Voorst, 1707 (foto auteur 2006)

opgeknoopt om twee ronde hoekstukken. Onder het hoofdwapen, dat is aangebracht onder de troonhemel, zien we rechts en links verlopend de tweemaal acht kwartierwapens, alle gekroond en aan de onderzijde voorzien van een banderol met daarop ingebeitelde, zwart geverfde letters van de geslachtsnamen.

De twee putti naast de tombe staan met hun hoofd naar buiten gericht en met hun ene been, aan de binnenzijde, op een zandloper (rechts) en een doodshoofd (afb. 6). In hun hand aan de buitenzijde houden zij een omgekeerde en gedoofte fakkel. Met de andere hand houden zij een doek vast die boven hun hoofd is gedrapeerd en die bij de rechter putto over zijn opgetrokken knie valt. De twee op de dekplaat weergegeven putti zijn naakt en houden in hun hand aan de buitenzijde de grote helm (rechts) en de fasces (de Romeinse roedenbundel met daarin gestoken een bijl).³⁰ De rechter putto zit op twee over elkaar liggende wapenhandschoenen en de linker op een ooronde met afhangende zegels, beide weergegeven op een sokkel. De putti met hun mollige uiterlijk zijn duidelijk geïnspireerd op Verhulst.³¹

Het borstbeeld toont de overledene in zijn borstharnas, met een fijn geplooid halsdoek en een gedrapeerde doek die afhangt van de rechterschouder eindigend onderaan het borstbeeld. Het gelaat, dat licht naar rechts gewend is, wordt omgeven door

Afb.6. Wijhe, putto op het wandgraf voor Van Voorst, 1707 (foto auteur 2006)

een grote allongepruik, die aan de linkerkant over de schouder naar achteren valt en aan de rechterkant naar voren tot aan de onderkant van de buste. Volgens Scholten zijn portretbustes op praalgraven in ons land erg zeldzaam.³²

Transisalanus (op diverse manieren geschreven en met de betekenis van 'Overijsselse') Adolf baron van Voorst tot Hagenvoorde was het zevende kind van Drost Hiddo van Voorst tot Hagenvoorde en Joanna van Haersolte. Voor hun zevende zoon hadden de ouders de Ridderschap en de Steden van Overijssel verzocht als 'peetouders' op te treden. Dit verzoek werd ingewilligd, vandaar de naam 'Transisalanus', het kind kreeg een petegeschenk van 300 gulden lijfpensioen. Hij trouwde in 1681 met de schatrijke Aertje/Arnoldina de Graeff, dochter van Andries de Graeff, voormalig burgemeester van Amsterdam.³³ Hij is zonder wettige nakomelingen gestorven.

Het monument is opgericht door zijn universeel erfgenaam en neef Christoffer Aemilius van Voorst.³⁴ Transisalanus was een zwager van Diderick van Velthuysen, voor wie Mast in 1716 in Houten het grafmonument vervaardigde. Dit kan wellicht de connectie tussen Wijhe en Houten verklaren. Van Velthuysen, als Utrechenaar, is vermoedelijk op de hoogte geweest van de beeldhouwer Mast en heeft hem kunnen aanbevelen.

Van Voorst was hoveling van Willem III, eerst page aan het hof, in 1672 benoemd tot 'ordinaris edelman' en in 1681 bevorderd tot hofmeester. Hij was houtvester en drossaard te Soestdijk, een buitenplaats van Willem III. Soestdijk was omstreeks 1650 gebouwd in opdracht van Cornelis de Graeff, wiens erfgenaam Jacob het verkocht aan Willem III in 1674. Cornelis was een broer van Andries de Graeff, de schoonvader van Voorst. Van Voorst was verder: "Maarschalk van Eemland, drossaard en kastelein der stad Gorinchem en van den lande van Arkel, lid der ridderschap van Holland (1689), van gecommiteerde raden en 'ad vitam' van den Raad van State, bij welke lange lijst van ambten en waardigheden zonderling, maar treurig, afsteekt wat aangaande zijn levensgedrag in het Journaal [van Constantijn Huygens jr.] vermeld wordt".³⁵

Van Voorst is met Willem III en Mary mee naar Engeland geweest ten tijde van de Glorious Revolution van 1688. Zijn paard was tijdens de overtocht gestikt omdat de zeezieke knechten de luiken gesloten hadden.³⁶ Uit het Journaal van Constantijn Huygens blijkt dat Huygens en Van Voorst elkaar goed kenden, dat het gearrangeerde huwelijk van Van Voorst en Aertje affectief kennelijk minder geslaagd was en dat Van Voorst misschien onwettige nakomelingen had. Ook kan enig gemanoeuvreren om baantjes en titels hem niet ontzegd worden. Willem III was bekend om zijn nepotisme.³⁷ In 1706 nog speculeerde men in Haagse kringen dat Van Voorst zijn oude maîtresse "Mlle. Lanscot, une persone infâme" zou trouwen, maar hij heeft daar waarschijnlijk om financiële redenen van afgezien omdat hij dan het geld van zijn overleden vrouw zou verspelen.³⁸ Het jaar daarop, in april, laat zijn gezondheid te wensen over en op 11 juni 1707 overlijdt Van Voorst in Den

Haag. Er is een impost, een belasting die op begraven werd geheven, van Fl. 30, - betaald bij zijn overlijden, wat het waarschijnlijk maakt dat hij in Den Haag is begraven al zijn daar geen bewijzen voor.

Hagenvoorde, de tweede helft van zijn naam, verwijst naar een buitenplaats bij Tongeren/Wijhe, waar Van Voorst een huis had. Toch zal hij hier, gezien zijn bezigheden aan het Hof, weinig zijn verbleven. Bovendien was zijn broer Herman tot zijn overlijden in 1698 Heer van Hagenvoorde en kwam het huis daarna in het bezit van Transisalanus. Hagenvoorde was groter dan bij voorbeeld Het Nijenhuis of De Gelder, de havezaten van de twee andere gememoreerden in Wijhe. Het huis is rond 1805 afgebroken. Van Voorst woonde van 1684 tot zijn dood in 1707 aan het Voorhout in Den Haag (nr. 40), na 1707 ging het huis over op een neef van zijn vrouw, Joan de Graeff. Tegenwoordig is het een herensociëteit. Als burens op het Voorhout had Van Voorst vanaf 1706 Alida de Graeff en Diderick van Velthuysen, zijn zwager van het monument in Houten. Zij woonden tot 1710 op nummer 38.³⁹

De familiewapens plaatsen de overledene in een dynastieke lijn en bewijzen de oude afstamming van de gememoreerde. De inscriptie, hier niet meer aanwezig, somt meestal de heldendaden op. Dit alles vanuit het retrospectieve element van het grafmonument. Het monument heeft verder ook nog een prospectieve inhoud. Hadden preremontarische grafmonumenten vooral een prospectieve betekenis, in de zin dat zij verwezen naar het beoogde hiernamaals, remontarische monumenten werden ook opgericht met het oog op de toeschouwer. Het nageslacht kon er inspiratie, legitimatie van hun afkomst en trots uit putten: de monumenten werden ten slotte door de erfgenamen opgericht.⁴⁰

Dit gericht zijn van grafmonumenten op de toeschouwer kan misschien verklaren waarom de overledene steeds meer 'overeind' kwam. Hij wordt niet meer liggend afgebeeld, - al dan niet dood en naar hemel of heiligenbeeld kijkend - of rustend op een elleboog, maar verticaal en "levend" en de beschouwer aankijkend. Het is wat ironisch dat alle personen van de hier besproken monumenten met uitzondering van één zonder wettige nakomelingen stierven.

Epitaaf voor Stephanus (Steven) baron van Welderen (1662-1709) in de N.H. Kerk Tiel⁴¹

Het epitaaf is aangebracht tegen een zwartgeverfde muur in de vorm van een gotisch venster. Het monument bestaat uit een zwartmarmeren tombe met inscriptie met daaronder een voorstelling in een witmarmeren reliëf tussen twee donkergrijze voluten met rond de krul van elke voluut een krullend blad in wit marmer (afb. 7). Van een lambrequin afhangend van dit reliëf zien we een olielamp. De tombe heeft een concave plint voor de daarop geplaatste afgeknotte obelisk met een korte zuil, alles in grijs-roze marmer. Tegen de onderkant van de korte zuil is het hoofdwapen geplaatst en op de zuil staat een witmarmeren brandende urn. Alle beeldhouwkundige details zijn verder van wit marmer. Links en rechts van de

Afb.7. Tiel, Sint-Maartenkerk, epitaaf voor Van Welderen, 1709 (foto auteur 2006)

obelisk steken vlaggen, vaandels, trommels, sabels, geweren, kanonnen en een tas met het initiaal W (Welderen) uit. Links en rechts van de obelisk zijn de zestien kwartierwapens aangebracht. Boven de kwartierwapens en ter weerszijden van de korte zuil zweven twee bazuinblazende putti met vleugels. Met de andere hand dan die de bazuin vasthoudt, houden zij een gevlochten koord waar de wapens aan zijn bevestigd. De obelisk heeft een boognis waartegen de figuur van Chronos met een zeis oprijst. De zeis wordt verticaal tegen zijn linkerschouder gehouden door de rechterhand, waarbij de linkerarm voorlangs kruist. Op zijn voet staat op een plint met voluten het portretmedaillon van de overledene. Het medaillon wordt geflankeerd door twee zittende putti, de rechter putto heeft een hoorn in zijn linkerhand en de andere putto heeft een zandloper op zijn linkerknie. Hun beider hoofd is bedekt met een doek. Beide putti zitten op een plint. Op de voorzijde van de tombe, onder de tekstplaat, is een voorstelling van een veldslag geplaatst, de voorgrond in diep reliëf, waarvan de achtergrond in steeds zwakker wordend reliëf is uitgevoerd. Links onder de bomen zitten twee vrouwen, van wie één een baby voedt aan de borst. Een jongetje voor hen houdt een kijker vast. Rondom hen zien we omgevallen boomstronken. Op de achtergrond gaan soldaten met vaandels, hellebaarden, sabels en musketten

in de aanval. Geheel rechts in de verte ligt een dorp van waaruit kanonnen vuren. In het midden onder deze voorstelling hangt een lambrequin af met het monogram van Van Welderen. Het portretmedaillon van Van Welderen toont de overledene met het bovenlichaam licht naar links gewend en het hoofd frontaal gekeerd. Hij is gekleed in een borstharnas en een geknoopte halsdoek. In zijn rechterhand houdt hij een commandostaf. Het gelaat is omgeven door een allongepruik die links over de schouder naar voren hangt en rechts naar achteren.

Van Welderen was luitenant-generaal der Infanterie, kolonel van het Gelders regiment, gouverneur van de stad Menen (bij Kortrijk) etc etc., hij is overleden op 2 november 1709 binnen Bergen in Henegouwen ten gevolge van een val van zijn paard waarbij hij zijn nek brak.⁴² Hij was ongehuwd. Het monument is opgericht op verzoek van een broer van Steven, Johannes, die burgemeester van Tiel was. De Van Welderens onderhielden goede relaties met de Oranjes, de vriendschap tussen Johan van Welderen en Willem III was bekend.⁴³

Afbeeldingen van zee- en veldslagen, zoals op de monumenten van Van Welderen en Van Dedem in Wijhe, komen voor het eerst voor op het Van Heemskerckepitaaf (1607) van de hand van Hendrick de Keyser in de Oude Kerk in Amsterdam. Vaandels en wapens van marmer vergaan niet in tegenstelling tot de echte objecten die bij een belangrijke begrafenis gebruikt werden. De tombe is een 'bed van eer' met onvergankelijk lof. Dat het monument ontworpen zou kunnen zijn onder invloed van prenten van Daniel Marot wordt betoogd door M. Ozinga.⁴⁴ Deze auteur geeft echter ook toe dat de verschillende details die op het monument zijn te zien al vóór Marot in gebruik waren. Een aantal ontwerpen van Marot uit zijn *Second Livre de Tombeaux et d'Epitaphes* vindt men in het werk van Jessen uit 1892 afgebeeld.⁴⁵ Er zijn modieuze elementen in die ontwerpen te vinden, die we vanzelfsprekend terugzien in het werk van J. Mast zoals de twee vrouwen die aan weerszijden van een medaillon zitten, de putti met bedekte hoofden, de rechthoekige tekstplaat, de afgeknotte obelisk met een buste, de Romeinse olielampen en de vaandels. Ook de figuur van Chronos in een van Marot's tekeningen zien we terug, maar dan veel minder zwierig. Van direct kopieerwerk door J. Mast lijkt geen sprake te zijn. Dat het ontwerp van "een zekere Jean Baptist de Xavery"(sic) komt, kan niet juist zijn, omdat Xavery in 1709 nog maar 12 jaar oud was.⁴⁶

Er bevond zich in de St. Maartenskerk te Tiel nog een ander monument en wel voor de broer van Steven van Welderen, Johan van Welderen (1660-1724). Dit grafmonument is wel door J. B. Xavery in 1728 uitgevoerd. Waarschijnlijk heeft dit voor de verwarring gezorgd. Het monument van Xavery werd al in de achttiende eeuw vernietigd en er is slechts een beschadigde portretbuste van over, die zich nu in het Rijksmuseum in Amsterdam bevindt.⁴⁷

Wandgraf voor Coenraad Willem van Dedem (1644-1714) in de N.H. Kerk te Wijhe

Het wandgraf is aangebracht tegen een dichtgezet venster dat

Afb.8. Wijhe, wandgraf voor Van Dedem, 1714 (foto auteur 2006)

als achterwand fungeert en blauw is geverfd (afb. 8). Op een verhoging van twee treden staat een ca. één meter hoog rechthoekig rood-grijs marmeren onderstuk met in het midden een rechthoekige witmarmeren plaat met een voorstelling in reliëf. Naast het onderstuk zitten links en rechts twee bazuinblazende putti op een Ionische voluut met een bladerenrank. Het reliëf op het onderstuk toont de slag bij Malplaquet (1709) waaraan Van Dedem heeft deelgenomen. Net als op het monument in Tiel is het reliëf op de voorgrond dieper dan op de achtergrond. Het stelt de aanvallende cavalerie voor met in de verte een dorpsgezicht. Op dit onderstuk staat een trapeziumvormige tombe met een obelisk op een concave plint van hetzelfde kleurige marmer. Een zwartmarmeren plaat op de tombe bevat de licht ingebeitelde tekst in vergulde letters. Op de tombe is in het midden het portretmedaillon van de baron geplaatst geflankeerd door twee zittende naakte vrouwenfiguren die het medaillon vasthouden. Het portretmedaillon toont de overledene frontaal met het hoofd iets naar links gewend. Hij draagt een borstharnas met een halsdoek, zijn linkerarm houdt hij voor de borst, waarbij hij met zijn rechterhand voorzien van een doek een commandostaf vasthoudt. Hij draagt een allongepruik die over de linkerschouder naar voren afhangt en over de rechterschouder naar achteren valt. Aan weerszijden van de obelisk en de tombe steken vaandels, vlaggen, kanonnen, geweerkolven en een trommel uit. Het hoofdwapen is halverwege op de obelisk bevestigd. De punt van de obelisk wordt afgesloten door een kroon. De

twee maal acht wapenkwartieren zijn verlopend van hoog naar laag bevestigd tegen de achterwand.

Voor het monument ligt een hardstenen zerk die toegang geeft tot de grafkelder. Het is frappant dat de wapens van deze zerk, evenals van de grote zerk voor Rutger van Haersolte († 1703) op het zijkoor, alle zijn stukgeslagen, terwijl men de wandmonumenten ongemoeid heeft gelaten. Volgens de koster bevinden zich twee kisten in de kelder.

Van Dedem was een burgemeesterszoon (Zwolle). Hij werd baron Van Dedem, Heer tot de Gelder in 1683, luitenant-kolonel in 1686, officier van de infanterie in 1693. Zijn laatste rang was luitenant-generaal, vanaf 1704. Hij was commandeur van Zwolle, gouverneur van Maastricht 1713 etc. (zie de inscriptie). Hij speelde een belangrijke rol in de oorlog tegen Frankrijk (1688-'97) toen Willem III als koning van Groot-Brittannië zich verzette tegen de Franse expansie. Ook in de Spaanse Successieoorlog vanaf 1702 was Van Dedem actief. Hij werd lid van de ridderschap van Overijssel in 1683, het jaar waarin hij De Gelder bij Wijhe kocht, een noodzakelijk soort bezit om opgenomen te worden in de ridderschap. Hij was gedeputeerde naar de Landdag van Overijssel. Van Dedem overleed op 18 februari te Zwolle in zijn huis aan de Koestraat en werd begraven op de 27ste van die maand te Wijhe. De begrafenis ging gepaard met groot militair vertoon waaraan vijf compagnieën van zijn regiment deelnamen. Zijn weduwe Anna Elisabeth van Echten tot Echten richtte het grafmonument op, zoals op de inscriptie staat te lezen. Zij hadden twee zonen en vier dochters en nog twee zonen die jong gestorven zijn.⁴⁸ De buitenplaats De Gelder is in 1913 afgebroken. Er stonden kanonnen op het voorplein afkomstig van de slag bij Malplaquet (1709), de slag die op het grafmonument staat afgebeeld.⁴⁹ Deze kanonnen zijn later vervangen door de huidige. De hier bedoelde tak van de familie Van Dedem is in de mannelijke lijn uitgestorven in 1825.

Epitaaf voor Theodorus (Diderick) van Velthuysen (1651-1716) in Hersteld Hervormde Kerk te Houten

Een aantal marmeren treden leidt naar een bordes met het epitaaf. Het monument is geplaatst tegen een ovaal van schoonmetselwerk (afb. 9). Het bestaat uit een grote rechthoekige zwartgeverfde inscriptieplaat omlijst door een wit met grijsgeaderd geprofileerd kader met pilasters met Ionische kapitelen. Daarop staan links en rechts twee Romeinse olielampen met het wapen van Van Velthuysen ertussen. Aan weerskanten van de omlijsting staan aan elke kant twee gevleugelde putti, rechts met een uitgedoofde toorts en links met een schedel in een doek. De putti zijn met hun hoofd naar buiten gericht, het hoofd van de rechterputto die het dichtst bij de tekstplaat staat is bedekt met een gedrapeerde doek. De putti staan op een plint. In de tekstplaat is een halfronde vorm uitgespaard voor het ronde portretmedaillon van Van Velthuysen middenonder. Het medaillon is aan de onderkant omgeven door loof- en krulwerk. Van Velthuysen is afgebeeld met het hoofd licht naar links gewend. Hij is gekleed naar de mode

Afb.9. Houten, epitaaf voor Van Velthuysen, 1716 (foto auteur 2006)

van die tijd met een gestrikte halsdoek en een allongepruik die over de linkerschouder naar voren hangt en over de rechterschouder naar achteren. Onder het middendeel met de tekstplaat bevindt zich een onderstuk met links en rechts grote voluten en middenonder een scheefhangende zandloper in een gedrapeerde doek.

Scholten⁵⁰ schrijft het ontwerp toe aan Daniel Marot. De Jong acht het waarschijnlijker dat het monument is gebaseerd op tekeningen die toen al ruimschoots gepubliceerd waren en dat Marot geen directe betrokkenheid, noch bij de tuinen noch bij het epitaaf heeft gehad.

Het uitzicht op het epitaaf is wel eens anders geweest getuige een opmerking van Van der Wyck: aan de latere eigenaar van Heemstede Esaye Gillot... "herinnert in de Houtense dorpskerk de marmeren grafplaat, die wel zeer bescheiden afsteekt bij van Velthuysens protsig monument op het koor, dat met al zijn grootsheid thans schuilgaat achter een tribune bestemd tot zitplaats tijdens de eredienst voor de [meisjes]pupillen van een opvoedingsgesticht. Sic transit gloria mundi!" En verderop: "Theodorus Velthuysen rust, als ware hij de heer van het dorp, in zijn grafkelder op het koor van de Houtens dorpskerk. Te zijner nagedachtenis werd in 1716 door J. Mast een monument opgericht, waarop wij behalve een langademig

opschrift, dat zijn bekwaamheden roemt, zijn borstbeeld in witmarmer bewonderen".⁵¹

Volgens De Keijzer vermeldt het begraafboek dat Diderick van Velthuysen in de grafkelder onder het koor begraven is, hetgeen niet zo blijkt te zijn.⁵² Van Velthuysen had in zijn testament van 16 januari 1716 bepaald dat hij een tombe van wit marmer vervaardigd door "een van de bequaemste meesters" in de kerk van Houten wenste en dat hij had daar een bedrag van 3000 gulden voor had gereserveerd.⁵³ De naam Mast wordt helaas niet genoemd, wel dat er een "bygevoude caerte figuratieft vertoont" bij zou zijn. Helaas is de 'caerte' niet meer aanwezig.⁵⁴

Van Velthuysen kwam uit een Utrechtse patriciërsfamilie. Hij kocht de ridderhofstad Heemstede in 1680, twee jaar na zijn huwelijk met de rijke burgemeestersdochter Alida de Graeff. Als ambitieus bestuurder van de stad en de Staten van Utrecht, maar niet van adel, kon hij zich door deze aankoop 'Heer van Heemstede' noemen en profiteren van de bijbehorende privileges. Het bezit van Heemstede gaf recht op zitting in de Staten van Utrecht, maar Van Velthuysen bezat dat recht al uit hoofde van zijn benoeming tot kanunnik van de Dom. De vader van Alida en Arnoldina (deze laatste was in 1681 getrouwd met Van Voorst uit Wijhe), Andries de Graeff,⁵⁵ was door Willem III in 1672 uit de stadsregering van Amsterdam gezet vanwege zijn staats sympathieën maar hij zag een mogelijkheid om weer bij de oranjegezinden in de gunst te komen door zijn dochters uit te huwelijken aan deze twee trouwe aanhangers van Willem III, Van Voorst en Van Velthuysen. Zij brachten veel geld mee en waren daardoor een goede partij.⁵⁶ Van der Wyck citeert een dagboekanteekening waaruit blijkt dat ook het gearrangeerde huwelijk van Van Velthuysen en Alida de Graeff niet gelukkig was.⁵⁷ Hij heeft het over de plotselinge dood van Van Velthuysen; aangezien Van Velthuysen op 20 juli 1716 is overleden en het testament van 16 januari is, kan dat niet al te onverwacht zijn geweest. In hetzelfde testament zegt Van Velthuysen over zijn vrouw dat het huwelijk nooit is voltrokken "[ik] noijt haer vleesluk heb bekendt, maer sulcks altydt van haer is belet en gewijgert" waarom hij haar een toegezegde som van veertigduizend gulden die zij na zijn dood zou ontvangen, ontzegt. In het licht van het feit dat de moeder van Alida en Arnoldina, Elizabeth Bickers van Swieten, binnen zes jaar na de huwelijksvoltrekking met Andries de Graeff in het kraambd van haar zevende kind stierf en al vier eerdere kinderen waren overleden, zou een aanwijzing kunnen zijn voor de kinderloosheid van haar dochters. Vondel zei het in zijn gedicht *Op de kinders van den Heere Burgermeester Andries de Graeff* als volgt: "Op zyn zevental van zonnen / By Elizabeth gewonnen, / Dry waeruit haer glans noch straelt' / vier alree om hoogh gehaelt".⁵⁸ Vier van de zeven kinderen waren dus al gestorven. Dirk Smout, een Utrechtse dichter, heeft in 1716 een *Rouwklagt* op het overlyden van den welgeboren here Diderik van Velthuysen, here van Heemstede⁵⁹ geschreven. Van Velthuysen heeft zeer veel gedaan aan de verfraaiing van Heemstede te Houten, dat in 1645 voor Hendrick Pieck en

Maria Agnes van Winssen gebouwd was, vooral van de tuinen. Van Velthuysen was een loyaal aanhanger van Willem III; er stonden borstbeelden van Willem de Zwijger, prins Maurits, prins Frederik Hendrik en prins Willem II in de parterretuin. Evenals op Het Loo werd Willem III verzinnebeeld door een *Herculesfontein*.⁶⁰ Aangezien de tuinen zeer waarschijnlijk vóór 1700 voltooid waren is het nauwelijks mogelijk dat Mast werk voor de tuinen geleverd heeft.⁶¹ Er is althans niets meer van over. De nauwe connectie tussen Willem III en Diderick van Velthuysen blijkt verder ook uit de lange opdracht aan Van Velthuysen in dichtvorm door Lukas Rotgans in zijn lofdicht *Wilhem de Derde* uit 1698-1700.⁶² In 1720 is Heemstede verkocht en zijn de beelden van de hand gedaan. Een gerucht dat de beelden uit desinteresse van Jhr. Mr. I.L.C. van de Berch, in 1837 eigenaar van Heemstede, in de tuin begraven zouden zijn werd door archeologisch onderzoek in 2001 ontzenuwd.⁶³ In 1720 werd Heemstede verkocht aan Anthonie Turck, een ambitieuze beeldhouwer en steenhandelaar uit Amsterdam. Ambitieuze – want als kersverse Heer van Heemstede veranderde hij zijn naam prompt in Torck waardoor men hem associeerde met de echt adellijke Torcks van kasteel Rosendael.⁶⁴ In de *Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden* uit 1772 wordt vermeld dat hij de tuin grotendeels ontmantelde en “de Beelden en het lood der Fonteynen verkocht” werden. Dit was waarschijnlijk al voor Turcks aankoop gebeurd door erfgenamen als Cornelis Quint.⁶⁵ Heemstede werd op 10 januari 1987 door brand grotendeels verwoest, het huis is in 2002 gereconstrueerd en er zijn ook plannen om de tuinen te herstellen.

In vergelijking met de drie eerder besproken grafmonumenten is de iconografie van het monument van Van Velthuysen veel soberder. Van Velthuysen was niet van adel, alleen het familiewapen is aanwezig, de reeksen kwartierwapens van de voorouders, zoals bij de andere besproken grafmonumenten, ontbreken. Hij was ook geen veldheer zoals Van Welderen en Van Dedem, dus ook militaire elementen ontbreken.

Het beeld van Justitia (De Gerechtigheid)

De verpersoonlijking van Justitia wordt als vrouw weergegeven, staande in een S-pose en rustend op haar rechterbeen terwijl het linkerbeen losjes naar achteren gebogen op de zijkant van de voet rust (afb. 10). Het hoofd is half naar links gewend. Het gelaat is omgeven door halflang golvend haar. In de hand van haar gebogen linkerarm houdt zij het zwaard der gerechtigheid omhoog. Zij heeft een weegschaal met twee schalen in de hand van de naar voren stekende rechterarm. Zij draagt een losvallende tunica tot op de sokkel met een opgeschort klassiek bovenkleed. Het schouderrije kleed valt in plooiën nauw om het lichaam. Het beeld is dof lichtbruin geveerd waardoor het van zandsteen lijkt, de weegschaal en het zwaard zijn verguld, waarbij het lemmet van het zwaard van ijzer is.

Het beeld is afkomstig uit het oude stadhuis⁶⁶ van Utrecht en wel uit de vierschaar waar het in een nis stond van een

Afb. 10. Utrecht, depot Centraal Museum, beeld van Justitia, circa 1729 (foto auteur 2006)

‘weidsch gestoelte’.⁶⁷ Volgens Muller dateert het portaal waardoor men binnenkwam, uit 1729. Dit zal dan ook wel het jaar voor het beeld zijn. Aan de gevel van Huis Lichtenberg, een onderdeel van hetzelfde stadhuis, bevond zich een ander beeld van Justitia van de hand van Jacob Cressant uit 1728. Gezien de samenwerking tussen Mast en Cressant bij Zijdebalen kan men hier een soortgelijke samenhang vermoeden. Het beeld van Cressant bevindt zich sinds 1964 in de nieuwe rechtbank in Groningen en wordt rond 1730 gedateerd.⁶⁸ Klinckaert zegt dat het eerstgenoemde beeld vóór 1838 verworven is voor het Centraal Museum en geeft als ontstaansdatum circa 1740-1750. Volgens deze schrijver leunt Mast’s beeld sterk aan bij dat van Cressant.⁶⁹ Cressant’s beeld zou op zijn beurt weer teruggaan op de Justitia uit 1655 van Quellinus in het Amsterdamse Stadhuis/Paleis op de Dam.⁷⁰ Mijns inziens bestaan er zijn echter significante verschillen tussen de drie beelden. Het beeld van Justitia van de hand van Cressant verschilt op een aantal onderdelen van het beeld van de hand van Mast: Cressant’s beeld staat licht voorovergebogen met het hoofd naar beneden gewend op het linkerbeen, met het rechterbeen als speelbeen. Zij houdt de weegschaal in haar omhooggeheven linkerhand en het zwaard in haar rechterhand op heuphoogte. De kleding is een zelfde soort klas-

siek gewaad als bij Mast, maar is anders geschikt. Het beeld van Quellinus in vergelijking met Mast laat zien dat de Justitia van Quellinus op het linkerbeen staat, het hoofd is naar rechts gewend. De rechterarm zal het nu verdwenen zwaard op heuphoogte vastgehouden hebben en de nu afgebroken linkerhand de weegschaal op dezelfde hoogte. Het kleed valt wat lossier om het lichaam.

Zijdebalen

Jan Mast heeft volgens diverse bronnen beeldhouwwerk voor Zijdebalen gemaakt. Helaas is hiervan, voor zover wij weten, niets meer over. Zijdebalen was een buitenverblijf aan de Vecht vlak buiten de stad Utrecht. Het was gebouwd door Jacob van Mollem, een doopsgezinde zijdereder. Zijn zoon David van Mollem (1670-1746) heeft als kunstliefhebber veel aan de tuin verfraaid, vooral wat betreft de aanschaf van beelden van onder andere Jan Baptist Xavery, Jacob Cressant en Jan Mast. In de tuin kon men grotwerk in Italiaanse stijl, schelpengrotten, een labyrint en vazen met mythologische maar ook uitzonderlijke bijbelse voorstellingen bewonderen. De tuin had voor Nederlandse begrippen een ongekend groot aantal beeldhouwwerken, hoewel ook toen al het adagium gold dat al te veel hoogdravende beelden van goden en godinnen in een tuin niet gepast waren. Van David van Mollem bestaat een fraaie terracotta buste door Jacob Cressant uit 1740, die zich nu in het Centraal Museum in Utrecht bevindt.⁷¹ De zijderederij werd in 1816 gesloten en de boedel in 1819 geveild.

Hoewel er van Jan Mast geen beeldhouwwerk van Zijdebalen meer bestaat, kunnen we daar wel een indruk van krijgen door de tekeningen van Jan de Beijer uit 1745. Waar de vijf lanen van het zogenaamde Sterrebos bij elkaar kwamen stonden vier vazen van Bentheimer steen op arduine voetstukken, twee van Xavery en twee van Mast.⁷² Verder noemt een inventaris uit 1746 “de hardstenen termen van de delen van de dag” werk van Mast.⁷³ Van Jacob Cressant zijn nog twee tuinvazen, afkomstig van Zijdebalen, aanwezig in het Rijksmuseum. Het zijn 144 centimeter hoge marmeren vazen met allegorische voorstellingen van de vier jaargetijden. Zij zijn het vroegst bekende werk van Cressant. Ze werden gemaakt voor de Vechtse buitenplaats Elsenburg en zijn later naar Zijdebalen verhuisd.⁷⁴

Ook binnenshuis, voor de ‘grootschen kouwel’ van de grote zaal in het midden van het huis, zou Mast beeldhouwwerk geleverd hebben.⁷⁵ Volgens het Hofdicht *Zijdebalen* van Arnold Hoogvliet waren er twee marmeren reliëfs, een met Aeneas met zijn vader en een met Cornelia met haar zonen. “Daar ’t Kunstpenseel van Hoet niet voor den beitel zwicht van Van de Mast hoe schoon die heeft den kinderplicht, Daar Enëas draagt zijn’ vader op de schouderen, Vertoon; hoe eël hij weer den plicht van deugdlijke ouderen In Grachus egae leert, of ’t ijzer fiks bestiert tot beelt en lofwerk, ’t welk de grootsche kouwel siert.”⁷⁶ In 1746 werd volgens de boedelinventaris van Van Mollem zijn Aeneas beschadigd teruggevonden in de rommelkamer.

Ook Kramm noemt “den Utrechtschen Jan van der Mast” als maker van beelden, vazen en andere sieraden.⁷⁷ Hij vermeldt vervolgens over de verkoping in 1819: “Het heugt ons nog, hoe alle de kunstwerken voor spotprijzen in de handen der laagste en onkundigste handelaars werden gevoerd, en Utrecht als het ware, overstroomd werd met beeldwerken vazen, enz., van marmer en andere steen, als ook door eene ongelooflijke massa van hout- beeld- en snijwerk, hetwelk heinde en ver met of zonder smaak weder eene plaats vond in burgertuintjes, enz., waarvan nog veel aanwezig is ...”. Mogelijk duikt er nog eens iets op in een tuintje in Overvecht.

Af te schrijven werk van Jan Mast

In de wat oudere maar ook in de wat recentere literatuur vindt men een drietal werken dat door enkele auteurs zonder veel overtuigingskracht aan Jan Mast wordt toegeschreven. Het gaat om een schouw in het Ambtmanshuis in Tiel, om een kapel in Breukelen en een ijzeren sierhek voor een grafkapel in Maarssen.

Op de eerste plaats gaat het om de schouw in het Ambtmanshuis in Tiel, de vroegere woning van de Van Welderen. De schouw, nu in de huidige trouwzaal van het gemeentehuis, bestaat uit een Lodewijk XV marmeren onderstuk met een oudere houten boezem met houtsnijwerk. Mijnliefvraagt zich af of het werk of ontwerp van Mast zou kunnen zijn.⁷⁸ Dit blijkt later te worden overgenomen door Vermeulen, in het deel van de *Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst*.⁷⁹ Vermeulen beschrijft de schouw met het monogram van Van Welderen en dateert deze op 1720, met de opmerking dat het mogelijk het werk van Mast is.

Echter, als men bijvoorbeeld de monogrammen op het epitaaf in de Maartenskerk in dezelfde plaats en die op de schouw met elkaar vergelijkt, blijkt dat ze wel op elkaar lijken, maar toch duidelijk niet van dezelfde hand zijn. Andere elementen, die zowel op de grafmonumenten van J. Mast als op de boezem van de schouw voorkomen, zoals putti, laten duidelijk zien dat deze putti op de schouw minder gedetailleerd en vijnd zijn uitgewerkt, en ook minder ‘Verhulst-achtig’ zijn dan op de grafmonumenten. De houten boezem laat zich ongetwijfeld dateren op de eerste helft van de achttiende eeuw. Johan van Welderen, de broer van Steven van Welderen (van het epitaaf in de kerk te Tiel), heeft het huis in 1700 gekocht. Dit jaar, 1700, of iets later, lijkt dan ook het logischer jaar voor een verbouwing. Er bestaan, mijns inziens, geen bewijzen voor betrokkenheid bij de schouw door Jan Mast.

Voorts bevindt zich in Breukelen in de Pieterskerk de zogenoemde Guntersteinkapel, gebouwd voor Ferdinand van Colleen. In *Monumenten in Nederland: Utrecht* lezen we: “De kapel is vanuit het schip toegankelijk via een rijk portaal met ionische pilasters, ontworpen door J. Mast. Het is afgesloten door een fraai smeedijzeren hek”.⁸⁰ De kapel is in 1718 gebouwd en in de jaren vijftig van de twintigste eeuw geres-taureerd. Zowel *Monumenten in Nederland* als ook de

SKKN⁸¹ baseren zich hierbij op Prins-Schimmel & Van Leersum die in 1975 voor het eerst in dit verband J. Mast noemen.⁸² Men leest bij hen: "J. Mast vervaardigde hiervoor een prachtig ijzeren hek". Er is verwarring ontstaan over wat nu precies aan Mast valt toe te schrijven, het hek, de ionische pilasters of de kraagstenen. Waarschijnlijk gaat de vermelding terug op een artikel uit 1917 waarin J. Mast wordt genoemd als "bekend bouwkundige uit Utrecht"⁸³ die als ontwerper van de kapel zelf wordt opgevoerd. Er valt echter geen enkel bewijs te leveren dat het werk betreft van onze beeldhouwer. Zo zijn de twee consoles met voluten eerder Corinthisch dan Ionisch te noemen en zijn ze niet gesigineerd. Mijns inziens bestaat er geen stilistische overeenkomst tussen het werk van J. Mast en dat van de Guntersteinkapel in Breukelen.

Als een derde toeschrijving komen we werk tegen in de St. Pancratiuskerk in Maarssen. Hier bevindt zich een grafkapel van de familie Huydecooper, gebouwd in 1720-'21. *Monumenten in Nederland: Utrecht* zegt hierover: "De toegang vanuit het schip tot de 18de-eeuwse grafkapel bestaat uit een geblokte zandstenen rondboogpoort, met gebeeldhouwde voluten en twee wapens onder een kroon en obelisk. De poort heeft een in 1721 door J. Mast vervaardigd smeedijzeren sierhek".⁸⁴ Ook hier blijkt *Monumenten in Nederland: Utrecht* zich te baseren op het eerder genoemde werk uit 1975. Van een van de auteurs, Prins-Schimmel, bestaat een eerdere beschrijving van de kerk te Maarssen⁸⁵, waar nog geen enkel gewag wordt gemaakt van J. Mast. Smeedijzeren of gietijzeren hekken zijn zelden gesigineerd en berucht moeilijk toe te schrijven aan een maker. Vooralnog zijn er, naar mijn mening, noch stilistische, noch historische gronden om dit gietijzeren hek aan Mast toe te schrijven.

Een mogelijk aan Jan Mast toe te schrijven werk: het wandgraf voor Robert van Ittersum tot Nijenhuis (1645-1705) in de N.H. Kerk te Wijhe

De vloer van de kapel is circa 40 centimeter hoger dan de vloer van de zijbeuk. In de kapel is het monument is geplaatst tegen een niet dichtgezet venster. Het monument bestaat uit een ongeprofileerd hardstenen basement, waarvan het middele deel iets naar voren steekt (afb. 11). Daarop is de middenpartij aangebracht, gemaakt van wit marmer. Deze middenpartij wordt bekroond door een fronton van zwarte hardsteen. Op het timpaan van dit fronton zijn een schedel met gekruiste beenderen en een gedrapeerde doek in wit marmer te zien. Onder het fronton bevindt zich een tekstplaat van zwart marmer met inwendig vergulde letters. De achterplaat met hoog uitstekende zijplaten is blauw geschilderd. Bovenop de zijplaten zijn twee familiewapens aangebracht van wit marmer. Op de zijplaten zijn de tweemaal acht kwartierwapens, eveneens van wit marmer, aan banden opgehangen met een kwast onderaan. De banderollen slingeren zich als een lint om de kwartierwapens en worden steeds getopt door een kroon met drie fleurons aan beide kanten. Onder de tekstplaat in het midden zien we een gevleugelde zandloper, een schoof koren-

Afb.11. Wijhe, wandgraf voor Van Ittersum, 1705 (foto auteur 2006)

aren, een zeis, een hulsttak, dit alles bijeengehouden door een geknoopte doek in wit marmer.

Al de genoemde details lijken erg op de verwerking van dit soort elementen zoals uitgevoerd door Mast. Dit niet-gesigineerde monument is eenvoudiger van opzet dan de andere twee epitafen in Wijhe, maar het toont, naar mijn idee, genoeg overeenkomsten om als het werk van Jan Mast te beschouwen. Het zou dan wel zijn eerst bekende werk zijn. Volgens Scholten is Hendrick van Gronouw die het smeedijzeren hek gesigineerd heeft dat de kapel afsluit, de beeldhouwer van het grafmonument.⁸⁶ Maar van deze Van Gronouw is verder niets bekend.

Er bestaan allerlei betrekkingen tussen Van Voorst, Van Dedem, de gememoreerden van de gesigineerde grafmonumenten, en Van Ittersum. Van Ittersum werd kolonel van de cavalerie van het Staatse leger onder Willem III, nadat hij getrouwd was met de zuster van Hans Willem Bentick, de gunsteling van de Stadhouder-Koning. Hans Willem Bentick was tegelijkertijd met Van Voorst page aan het hof van Willem III. Er waren maar twee of drie pages en zij moeten elkaar dus van jongsafaan al gekend hebben. Van Ittersum had in zijn testament bepaald dat de broer van zijn echtgenote

Eleonora na haar dood Het Nijenhuis zou erven, omdat ook dit echtpaar kinderloos was. Bentinck overleed echter een jaar voor zijn zuster, zodat het huis overging op zijn jongste zoon Charles. Van Ittersum werd in 1669 tot de Ridderschap van Overijssel toegelaten. Hij werd in 1685 commandeur van de Duitse Orde, balije Utrecht en later commandeur van Tiel. Hij werd drost van Twente in 1691 en van Salland in 1692. Van Ittersum is ook met William en Mary in 1688 naar Engeland gereisd evenals Van Voorst.

Volgens de huidige koster van de kerk bevinden zich in de grafkelder onder de voorzijde van het monument drie kisten, twee voor volwassenen en een voor een kind. Dit komt overeen met het feit dat Robert van Ittersum twee maal getrouwd is geweest, en dat uit zijn eerste huwelijk met Joachima van Rechteren († 1674) in 1672 een zoon Ernst werd geboren, die echter spoedig overleed. Er zijn dus zowel professionele als privé-connecties aan te wijzen tussen de drie heren in Wijhe.⁸⁷

Van Ittersum woonde op Het Nijenhuis, een buitenplaats waar hij veel aan heeft verbouwd. In 1851 kwamen Het Nijenhuis en De Gelder in één hand. Het Nijenhuis is nu een museum.

De genoemde stilistische overeenkomsten tussen de grafmonumenten voor Van Ittersum en ander gesigneerd werk van Jan Mast lijken door de biografische gegevens te worden ondersteund om in dit grafmonument, voor Van Ittersum, een vroeg, nog ongesigneerd, werk van Jan Mast te zien.

Bijlage 1

Wandgraf voor Transisalanus Adolf van Voorst tot Hagenvoerde aan de noordzijde van het koor van de Sint-Nicolaaskerk (N.H. Kerk) te Wijhe

Maten, steensoort: grootste hoogte 390 cm, grootste breedte 240 cm; zwart marmer (Namense steen), wit en witgrijs geaderd marmer.

Inscripties: gesigneerd op de sokkel onder het borstbeeld: J: Mast Fecit

Voor de nu verdwenen inscriptie op de voorzijde van de tombe, zie hieronder.

Op de banderollen in kapitalen onder de wapenschilden: rechts van boven naar beneden: Voorst, Munster, Wees, Unsta, Campuis, Zelbach, Hunselaer, Camphuis. Links van boven naar beneden: Haersolte, Doornick, Wynbergen, Haersolte, Haersolte, Broeckhusen, Hoekelom, Broeckhusen.

Wapens: het hoofdwapen: drie kepers; gekroond. Aanziende traliehelm met wrong. Dekkleden. Het schild gehouden door rechts een griffioen en links een leeuw. Schild en wapendragers staande op twee voluten.

De kwartierwapens zijn opgehangen aan koorden: links: Voorst, drie kepers; Munster, doorsneden; Wees, dwarsbalk; Unsta, klimmende leeuw; Campuis, drie schuinbalken; Zelbach, schuinbalk met een roos rechtsboven en linksonder; Hunselaer, 3 eenden; Camphuis, drie schuinbalken; rechts: Haersolte, drie kepers; Doornick, dwarsbalk; Wijnbergen, drie maal een vijfspakig rad; Haersolte, drie kepers; Haersol-

te, drie kepers; Broeckhusen, doorsneden, boven 9 hermelijnvlokjes; Hoekelom, staande ram; Broeckhusen, doorsneden, boven met 9 hermelijnvlokjes.

Restauratie: het monument is in 2004 gerestaureerd, evenals de andere twee monumenten in dezelfde kerk.⁸⁸ De restauratie van de drie monumenten is uitgevoerd door de firma Maarssen uit Utrecht. Veel foto's van de restauratie zijn te vinden op de website van de kerk en men vindt er ook de mededeling dat de bovenste Namense steenplaat van het monument een deel van een omgekeerde, hergebruikte zerk is. Op deze rechthoekige plaat is, op de achterkant, nog een fragment van een inscriptie te zien: *Willem van Bem(m)el ende synl.* Dit is de in gotisch schrift met renaissanceistische ornamenten, zij kan gedateerd worden op het tweede kwart van de zestiende eeuw. Zeer waarschijnlijk gaat het hier om het gedeelte van het monument waarop vroeger de inscriptie voor Van Voorst voorkwam en om de een of andere reden is vervangen. De monumenten zijn schoongemaakt met stoom en met gebruik van een zachte borstel. Door middel van boormonsters is onderzocht of er zout in het marmer was doorgedrongen, wat amper het geval bleek te zijn. Ontbrekende delen zijn slechts aangevuld waar zij erg opvielen. Daar werden onderdeeljes in marmer nagemaakt met gips en met lijm opgevuld.

Op de tombe was vroeger een inscriptie aangebracht in vergulde letters, waarschijnlijk dus op de plaats waar nu een deel van een omgekeerde zerk is aangebracht. Rientjes vermeldt: *...in gouden letters op zwart marmer met zijn titels en waardigheden, omringd door adellijke kwartieren. Dit werk is vervaardigd door den Utrechtschen beeldhouwer J. Mast.*⁸⁹ Ook Craandijk heeft in de negentiende eeuw de tekst gezien: Een opschrift in gouden letters op zwartmarmeren plaat vermeldt zijn titels en waardigheden.⁹⁰ Ook oppert hij dat de monumenten voor Van Coehoorn in Wyckel en voor Bentinck in Rhoon van dezelfde hand zouden zijn.⁹¹

Bijlage 2

Epitaf voor Stephanus baron van Welderen aan de oostzijde van de zuiderzijbeuk van de Sint-Maartenskerk te Tiel

Maten, steensoort: grootste hoogte 550 cm, grootste breedte 310 cm; wit, zwart (Namense steen), grijs/roze marmer.

Inscripties: gesigneerd onder het portretmedaillon: I. MAST fecit Ultraject

Op de voorzijde van de tombe staat de volgende tekst in vergulde kapitalen:

D.O.M. / ET / AETERNAE MEMORIAE SACRUM. / HIC SITUS EST STEPHANUS LIBER BARO DE WELDEREN, / QUI ANNO MDCLXXIV FELCITER MILITIAE TYROCI NIUM DEPOSUIT, / À QUO TEMPORE REGIÀ VIÀ PER OMNES MILITIAE GRADUS ET ORDINES AD SUMMOS HONORES PROCEDENS, IN OMNIBUS OBSIDIONIBUS / ET PRAELIÏS, PRO PATRIA ET LIBERTATE AC COMMUNI FOEDERATORUM CAUSÀ IN BELGICÀ, ANGLIÀ, HIBERNIÀ, HOLSATIÀ ET LUSITANIÀ FORTITER /

GESTIS, EGREGIA ET ILLUSTRIBUS MAJORIBUS SUIS DIGNA VIRTUTIS, FORTITUDINIS ET PRUDENTIAE EDIDIT SPECIMINA. / QUOD IN OMNE AEVUM TESTABUNTUR ACERRIMI CONFLICTUS AD SENEFFAM, FANUM SANCTI DIONYSII, BOINAM, LIMMERICUM, LANDAS, LOTUSAM / STEENKERKAM, NAMURCUM, RAMMELIAM, OSTENDAM, MENINAS, TENERAMUNDAM, ATHAS, ALDENARDAM, INSULAS, TORNACUM, MALPLAKETUM, MONTES / HANNONIAE ET QUAE ALIA PLURA CRUENTISSIMA CUM HOSTIBUS FORTISSIMIS ET POTENTISSIMIS VIDIT PRAELIA ET QUORUM PARS MAGNA FUIT / PRAETER ALIAS DIGNITATIS MILITARES, TRIBUNATUM ANTIQUAE LEGIONIS GELDRICAE, MUNUS SUPREMI DUCIS COPIARUM / PEDESTRIUM UT PRAEFECTURAM MENINARUM ADEPTUS FUIT. OMNIA HAEC ET PLURA COMMUNI OMNIUM JUDICIO MERITUS / NATUS EST TIELAE GELDRORUM IPSIS NONIS JANUARI ANNO MDCLXII / OBIIT MONTIBUS HANNONIAE IV NONAS NOVEMBRIS ANNO MDCCIX / CIVIBUS SUIS, MILITIBUS ET MILITIAE DUCIBUS TRISTE DESIDERIUM SUI, POSTERIS AUTEM / RARUM EXEMPLAR VIRTUTIS ET GENEROSAE INDOLIS IMITANDUM RELINQUENS / HONORI ET GLORIAE / FRATRIS, DUM FATA DEUSQUE SINEBANT, DILECTISSIMI HOC AMORIS ET DOLORIS MONUMENTUM POSUIT / JOHANNES LIBER BARO DE WELDEREN / TOPARCHA DE UBBERGEN ET VALBURG, BATUAE INFERIORIS ILLIUSQUE AGGERUM PRAEFECTUS AC SUMMUS IBIDEM PRAETOR. / EX EQUESTRI PRAETEREA GELRIAE ORDINE AD ILLUSTRIS AC PRAEROTUTES FOEDERATAE BELGIAE / ORDINES DELEGAETUS ET CIVITATIS TYLANAE CONSUL & &. ⁹²

Op de banderollen onder de wapenschilden: rechts van boven naar beneden: Welderen, Nulant, Spaen, Volgersheym, Eck, Braeckel, Braeckel, Germis. Links van boven naar beneden: Soudenbalck, Poll van Isendoorn, Steenhuys, Spaen, Brienens, Pieck, Bueren, Beynhem.

Wapens: het hoofdwapen: een geënte dwarsbalk met een gekroond schild en helmkleden.

Kwartierwapens: rechts van boven naar beneden: Welderen, een geënte dwarsbalk; Nulant, een geënte dwarsbalk; Spaen, drie molenijzers; Volgersheym, gedeeld: I doorsneden, boven een schuinkruis, onder twee palen II drie ringen boven elkaar; Eck, een schuinbalk op een gedeeld veld; Braeckel, twee vissen verticaal geplaatst en afgewend van elkaar, vergezeld van negen kruisjes, waarvan drie rechts boven elkaar, drie links boven elkaar, en drie tussen de vissen naast elkaar; Braeckel, als hiervoor; Germis, drie lopende leeuwen boven elkaar. Links van boven naar beneden: Soudenbalck, gedwarsbalkt in acht stukken, de even balken beladen met resp. 4, 3, 2, en 1 rozen; Poll van Isendoorn, drie vairpalen en in een schildhoofd een dubbele adelaar; Steenhuys, drie lopende leeuwen boven elkaar; Spaen, drie molenijzers; Brienens, een springende eenhoorn; Pieck, een kruis; Bueren, een beurtelings gekan-

teelde dwarsbalk; Beynhem, een kruis.

Restauratie: hoewel de St. Maartenskerk in de Tweede Wereldoorlog zwaar werd beschadigd, heeft het epitaaf nauwelijks schade opgelopen. Het is ook nooit ingrijpend gerepareerd.

Bijlage 3

Wandgraf voor Coenraad Willem van Dedem aan de zuidzijde van het zuiderzijkoor van de Sint-Nicolaaskerk (N.H. Kerk) te Wijhe

Maten, steensoorten: grootste hoogte 555 cm, grootste breedte 330 cm, wit, rood-grijs en zwart marmer (Namense steen).

Inscripties: gesigeneerd op de loop van een kanon linksonder: J. Mast Inventor et fecit a Ultrajectum

Op de voorzijde van de tombe staat de volgende tekst in vergulde kapitalen:

D. M. S. / HOC.SUB.SAXO.RELIQUIAE.QUIESCUNT. CONRADI.WILHELMI.LIB.BARONIS.A. DEDEM. TOPARCHAE.IN.GELDER. / HIC.EXCULTUM.PRIMIS. ANNIS.LIBERALIBUS. STUDIIS.ANIMUM.FELICITER. AD.MILITIAE.ARTES.TRANSTULIT.FACUNDUS. / CONSILIO PROVIDUS.IN.IPSO.DISCIMINE. CONTEMPTOR.DISCIMINIS. / ORDINEM.DUCERE. COEPIT.ANNO.SUPERIORIS.SAECULI.OCTAVO.SUPRA. SEXAGESIMUM.INDE.FORTEM.ET.FIDELEM.PATRIAE. / OPERAM.NAVAVIT. PER.QUADRAGINTA.AMPLIUS. ANNOS.TRIBUS.BELLIS.GALLICIS.QUORUM.ET. INITIUM.ET.FINEM.VIDIT. / PER.OMNES.GRADUS. AD.TRIBUNATUM.MILITUM. HINC.AD. LEGATI.DIGNATIONEM.PROVECTUS. EST. PRAEPOSITUS.COPIIS. PEDESTRIBUS. / DENIQUE. VALIDISSIMO.FOEDERATAE.BELGICAE. PROPUGNACULO.MONTIBUS.AD. ZOMAM.OMNIBUSQUE.EIUS.TRACTUS. CASTELLIS. PRAEFECTUS. / CONFLICTUS.ACERRIMOS.PROELIA. ACTROCISSIMA. CONSILIO.ET.MANU.SUSTENAVIT. AD.SENEFFAM.AD.FANUM.D.DIONYSII.AD. ALDENARDAM. / QUUM.AD.CALLOAM.PRIMUM. FLANDRIAE.ITERUM.IN. BRABANTIA.APUD. HILLESHEMIUM.GALLORUM.FOSSAE.ET.LORICAE. EXPUGNATAE.SUNT.QUUM. / QUE.INTER. INSULARUM.OBSIDIONEM. DIFFICILLIMAM.AB. ULTERIORE.SCALDIS.RIPÄ.PULSI.HOSTES.TRAICTO. IN. CONSPECTU.ILLORUM. / AMNE.BAVARUS. A.BRUXELLIS.QUAS.QUATIEBAT. FUGATUS. EST. RAMILIENSI.QUIDEM.PUGNA.QUA.GALLICA. PRAECIPUE. POTENTIA. / ONCIDIT.OMNEM. PEDITATUM.BATAVUM.REXIT.ET.PLURIMUM.AD. VICTORIAM.CONTULIT. / OBSIDIONES.URBIUM.VEL. FORTITER.TOLERAVIT. VEL.ACRITER.PROMOVIT. VEL.CONFECIT.FELICITER.CAROLOREGIUM.SUMMA. QUOAD.LICUIT. / VIRTUTE.DEFENDIT.APUD. WORDAM.IDEM.ALTO.TEMPORE. CAROLOREGIUM.

NARDAM.NAMURCUM.CAESAROVERDAM.ATHUM.
GANDAVUM. / TORNACUM.EIUS.QUE.ARCEM.
SUMMIS.DUCIBUS.ADFUIT.BONNA.QUUM.TERTIUM.
OBSESSA.ET.EXPUGNATA.EST.TERTIAE.OPERUM.
PARTI.PRAEFUIT. / SI.AUSCULTATUM.EI.FORET.
ALTERO.PRIMI.BELLI.GALLICI. ANNO.RECEPTUM.
FUISSET.EX.HOSTIUM.MANIBUS.HARDEROVICUM.
LEWIAM. AQUIS. / ET.OPERE.MUNITISSIMAM.SUO.
DUCTU.INTRA.PAUCISSIMOS.DIES.AD. DEDITIONEM.
COMPULIT.IN.CAPTIVORUM.CONDITIONEM.
REDACTIS.QUI. / DEFENDEBANT.D.GISLENII.FANUM.
AD.CLAUDENDOS.HANNONIAE.MONTES.
PRAEMISSUS.AUSPICII.SUIS.CUM.OMNI.PRAESIDIO.
PER.VIM.CEPIT. / POST.TOT.TANTOS.QUE.LABORES.
ANNO.ACQUIEVIT.SEPTUAGESIMO.QUA.DEDERAT.
ZUOLLA.EADEM.ABSTULIT. / NATUM.ANNO.
C.MDCXXXIII.A.D.III.KAL. OCTOBR.FATO.
FUNCTUM.MDCCXIII.AD.XII.KAL.MART. / CONIUGI.
OPTIME.MERITO.CONIUX.MOESTISSIMA.POSUIT. /
ANNA ELISABETHA.LIB.BAR.AB.ECHTEN.IN.
ECHTEN.⁹³

Op de banderollen in kapitalen onder de wapenschilden:
rechts van boven naar beneden: Dedem, Voorst, Haersolte,
Haersolte, Heiden, Gelmers, Haersolte, Herwaerden. Links
van boven naar beneden: Coppier v. Cuilenborgh, Beynhem,
Lockhorst, Keye, Nypoort, Tuyl, Rossum, Van Griet.

Wapens: het hoofdwapen: drie geruite schuinbalken, met
gekroonde traliehelm met drie struisveren, helmteken, dek-
kleed en twee griffioenen als schildhouders; bovenin een
adelskroon met vijf fleurons.

Kwartierwapens, rechts van boven naar beneden: Dedem, als
hoofdwapen; Voorst, drie kepers; Haersolte, drie kepers;
Haersolte, idem; Heiden, vier dwarsbalken; Gelmers, zeven
ringen; Haersolte, zie hiervoor; Herwaerden, geënte dwars-
balk. Links: Coppier van Cuilenborgh, drie zuilen; Beynhem,
kruis; Lockhorst, uitgesculpt schuinkruis; Keye, schuinkruis;
Nypoort, drie liggende wassenaars; Tuyl, drie hondenkoppen;
Rossum, drie papegaaien; Van Griet, twee dwarsbalken.

Restauraties: het monument is in 1956-1957 gerestaureerd
door de firma H. H. Beltman te Deventer en nogmaals in
2004 door de firma Maarssen te Utrecht.⁹⁴

Bijlage 4

Epitaaf voor Theodorus van Velthuysen tegen de oostwand
van een scheidingsmuur tussen schip en koor (nu consistorie-
kamer) van de Hersteld Hervormde Kerk te Houten

De scheidingsmuur is speciaal voor het epitaaf opgetrokken.
Maten, steensoort: grootste hoogte 480 cm, grootste breedte
350 cm; zwart (Namense steen) en wit met grijsgeaderd mar-
mer

Inscripties: gesigneerd op de zandloper: J: MAST FECIT
Op de tekstplaat van het monument, niet volledig leesbaar
soms (...): MEMORIAE AETERNAE / VIRI / PRAEILLU-

STRIS ET NOBILISSIMI / THEODORI À VELTHVISEN /
TOPARCHAE AB HEEMSTEDE, WILLESCHOP ET KORT
HEESWIJK, / PROCERUM DIOCESEOS TRAJECTINI
PRIMILOGI PRINCIPIS / TOTIUSQUE CONCESSUS TRI-
UM ORDINUM PRAESIDIS, QUI PER / OMNES HONO-
RUM GRADUS PROCESSISSET NULLAMQ. /PAR-
TEM ATTIGISSET ET IN TRIBUNALIBUS AUQUITATE,
LEGUM ET INSTITUTORUM PATRIORUMVEC-
TIGALIUM ET /TENSATIONE, FIDE ET
DILIGENTIAM.....COMMODIS AMPLIANDIS VIGI-
LANTIAE ET LABOR SEMPER REIPU-
BLICAE / STATUS AUCTOR ET VINDEX FUIT CELE-
BRATUS VITAE / PORRO ET MORUM SINGULARI
INTEGRITATE ET INNOCENTIA / PIETATE IN DEUM,
HUMANITATE ET MODERATIONE ERGA / CIVES, FIDE
ET BONITATE ERGA AMICOS, BENEVOLENTIA / ET
LIBERALITATE ERGA INFRATOS MUNIFICENTIAE
ERGA / OMNES, DENIQUE ET MERITIS ERGA UNIVER-
SAM REMPUBLICAM ILLUSTRIS, OMNIBUS BONIS
PATRIAE / PACIS ET LIBERTATIS AMANTIBUS DESI-
DERATUS / ET FLEBILIS..... DIGNITATE DECESSIT /
A D.XX.JULII A. MDCCXVI.AETATIS.FERE / LXV / TES-
TAMENTARII EXECUTORES ROGATI / H.M.F.C.

Hier eindigt het huidige opschrift. Ook het tweede opschrift
is nog maar moeilijk te lezen:

I. H. S. / DEO OPT. MAX. / BEATI MORTUI QUI IN
DOMINO MORIUNTUR. / / / DE
HEEMSTEDE / ANNO MDCCCVII, XIV AUGUSTI
ERECTUM. / REQUIESCANT IN PACE.⁹⁵

Wapens: Boven op het epitaaf bevindt zich het gekroonde
wapen: gevierendeeld I en IV golvend gedwarsbalkt van acht
stukken; II en III drie molenijzers; in het midden een hart-
schild een stadspoort met zadeldak, getopt met twee vlaggen
en een trap van links naar de ingang op een heuvel.

Restauraties: er zijn mij geen restauraties van dit epitaaf
bekend. De marmeren treden lijken mij gelijktijdig met het
epitaaf te zijn uitgevoerd, aangezien zulk materiaal in een
dorpskerk toch erg ongebruikelijk is.⁹⁶ Het schoonmetselwerk
van de achterwand zal niet uit 1716 stammen, daar dit niet
gebruikelijk is voor het interieur van een oudere kerk.

Bijlage 5

Het beeld van Justitia in het depot van het Centraal Museum
te Utrecht (sinds 1824)

Maten, materiaalsoorten: grootste hoogte 108 cm, grootste
breedte 45 cm; eikenhout en ijzer; lichtbruine verf en ver-
guldsel.

Toestand: de achterzijde is ruwer afgewerkt dan de zichtbare
delen, omdat het beeld in een nis stond. Aan de gaten in het
voetstuk en aan de achterkant is te zien dat het beeld veran-
kerd is geweest aan een groter geheel. Er zijn wat kleine oude
beschadigingen aan uitstekende delen zoals de linkervoet en

een recente grotere beschadiging aan het hoofd (haarpartij). Het lemmet van het zwaard zit los. Het beeld is niet gesig-neerd.

Bijlage 6

Wandgraf voor Robert Van Ittersum tot Nijenhuis tegen de noordwand van een kapel aan de noorderzijbeuk van de Sint-Nicolaaskerk (N.H. Kerk) te Wijhe

Maten, steensoorten: grootste hoogte 425 cm, grootste breedte 304 cm; wit en zwart marmer (Namense steen)

Inscripties: op de tekstplaat van het monument met vergulde kapitalen:

AETERNÆ MEMORIAE / ALTE NATI ET VESTVSTAE
PRIMAE QVE / NOBILITATIS VIRI / ROBERTI AB
ITTERSVM / DOMINI IN NYENHVIS / AEQVI IVSTIQ
OBSERVANTISSIMI / SVMMIS IN REP.GESTIS
HONORIBUS / ILLVSTRIS / ET BENE DE EA TAM TOGA
QVAM SAGO / MERITI / QVI NATVS AN.MDCXLV
VLTIMO MAII DIE / AB AN LXV. PER OMNES MILITIAE
GRADVS / PROMOTVS AN.LXXXIX PRAEFECTVS
ALAE / EQUITVM FACTVS EST / AN.LXXIX.
PRAEFECTVS AGGERVM SALLANDIAE / LXXXII
ARATIONIBVS DOMINICIS TVBANTIAE / LXXXIV
COMMENDATOR ORDINIS TEVTONICI / IN
MASELANDIA ET MDCCIII IN TIELA / AN.MDCXCI
SATRAPA TVBANTIAE XCII SALLAN / DIAE ET
PRAEPOTENIIVM ORDINVM TRANSI / SALANIAE
PRAESES / ANIMAM PIAM DEO ET CHRISTO
SALVATORI / CERTVS SALVTIS SVAE REDDIDIT VII
FEBR MDCCV / ET HOC TVMVLO SOLEMNI POMPA
CONDITVS EST / XXVI EIVSDEM MENSIS DIE /
ELEONORA SOPHIA BENTINK / LVGENS ET MOERENS
/ MARITO INCOMPARABILI ET DILECTISSIMO /
POSVIT⁹⁷

Op de banderollen in kapitalen onder de wapenschilden rechts van boven naar beneden: Ittersum, Doornick, Rechteren, Heukelom, Sloet, Haersolte, Monster, Speulde; links van boven naar beneden: Bentinck, Blomendaell, Ittersum, Millinck, Ittersum, Vaeck, Weterholt(sic!), Vaeck

Wapens: het hoofdwapen op de rechterkolom bovenaan: Ittersum: drie aanzierende ezelskoppen, met helm en als helmteken een hoed met ezelsoren, onder het wapen het kruis van de Duitse Orde. Kwartierwapens, rechts van boven naar beneden: Ittersum, zie boven, Doornick, dwarsbalk; Heukelom, staande ram; Sloet, liggende wassenaar; Haersolte, drie kepers; Monster, doorsneden; Speulde, geharnaste arm met gesloten vuist naar links. Op de rechterkolom ovaal alliantiewapen Ittersum-Bentinck, als helmteken twee armen met in elke hand een struisveer, het geheel omgeven door een gevlochten koord met twee kwasten, gekroond. Kwartierwapens links van boven naar beneden: Bentinck, ankerkruis; Blomendael, bloem in dal; Ittersum, als boven; Millinck, dubbelkoppige adelaar; Ittersum, als boven; Vaech, kruis; Wes-

terholt, gezessendeeld; Vaeck, als boven.

Restauratie: het monument is, evenals de eerder genoemde monumenten in Wijhe, in 2004 gerestaureerd. Hier zijn het middenstuk en de twee zijstukken gedemonteerd. Verder zijn ontbrekende details aangevuld, is de tekst opnieuw verguld en is het geheel gereinigd.

Noten

* Met dank aan dr. H.A. Tummers te Nijmegen

- ¹ Het beste algemene overzicht is nog steeds E. Neurdenburg, *De zeventiende eeuwse beeldhouwkunst in de Noordelijke Nederlanden: Hendrick de Keyser, Artus Quellinus, Rombout Verhulst en tijdgenooten*, Amsterdam 1948.
- ² Voor Marot, zie vooral F.Th. Scholten, 'Daniel Marot, ontwerper van grafmonumenten', in K. Ottenheim e.a., *Daniel Marot, vormgever van een deftig bestaan*, Zutphen 1988, 85-99.
- ³ Voor het meest recente overzicht zie F.Th. Scholten, *Sumptuous memories: studies in seventeenth-century Dutch tomb sculpture*, Zwolle 2003.
- ⁴ Zie bijvoorbeeld *Kunstreisboek voor Nederland*, Amsterdam 1960, 301, E.H. ter Kuile, *Zuid-Salland, De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst*, 's-Gravenhage 1964, 110 en H.W.M. van der Wyck, 'Heemstede bij Houten', *Bulletin KNOB* 72(1973), 22. In de eerste twee gevallen gaat het om twee grafmonumenten in Wijhe uit 1707 en 1714 en in het laatste om het grafmonument uit 1709 in Tiel.
- ⁵ In de gegevens van het RKD, het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie, hanteert men "vóór 1775". J. Klinckaert in: *De verzamelingen van het Centraal Museum Utrecht.3. Beeldhouwkunst tot 1850*. Utrecht, 1997, 593 houdt het op "ca. 1750 (?)".
- ⁶ Utrechts Archief. Begraafboeken Breukelen, NH boek 60 ontvangsten: 1736 "Op den 1ste Laag No 2:1 diep vol/ den 31e Julij is Jan Mast/ alhier in de kerk beg komt de Kerk/ daar van voor 't Kleet f 3 - 3 - / Voor 't Openen van 't Graf 1 - -/ Voor Een Uur Luyen - 12 - / Voor de baar - 1 - / bet op den 18e Augtij 4 - 17"
- ⁷ DTB boeken aanwezig in het Utrechts Archief: Huw. Boek 100, pag. 665 (microfiche). De wederzijdse vaders zijn getuigen.
- ⁸ Utrechts Archief. Lidmaten NH Utrecht, Bron 412 32 V (microfiche).
- ⁹ Huwelijksboek 100, pag. 880 aanwezig in het Utrechts Archief.
- ¹⁰ H. J. van Es, 'De buitenplaats Vechtstroom te Breukelen (1)', *Tijdschrift Historische Kring Breukelen*, 12, nr. 2 (1997), 83. Met dank aan E Munnig Schmidt voor deze inlichting.
- ¹¹ Utrechts Archief. Archief Dorpsgerichten inv. nr. 389, akte 5 mei 1727.
- ¹² Utrechts Archief. Archief Dorpsgerichten inv. nr. 389, akte 12 september 1736. Kennelijk is er in Breukelen nog een dochter geboren, want er worden twee minderjarige en twee meerderjarige dochters genoemd.
- ¹³ Utrechts Archief, inv.nr. U160a15, aktenr. 3, d.d. 27-02-1740: "Theodora van Fockenbergh, weduwe van Jan Mast in leven meester beeldhouwer".
- ¹⁴ A. Hoevenaar, *Redenvoering gehouden ter gelegenheid van de inwijding van het Teken Collegie, op de nieuw gebouwde zaal*,

- boven het zegelhuis der Stad Utrecht door Adrianus Hoevenaar oudste inspecteur van hetzelfde Collegie op den 8. January 1778, Utrecht 1778, 6.
- ¹⁵ G. van der Puyl, *Kort verhaal ter elucidatie voor de heeren leden van de commissie van Kunsten en Wetenschappen, bij één verzameld uit de Notulen, door den Heere van der Puyl, Lid van het Schilders-Collegie Konstschilder en Directeur-Generaal en Perpetuël van het Stads Teken-Academie te Utrecht; en op verzoek van de Heeren Medeleden der Commissie, ten dien einde benoemd in de Vergadering van Dingsdag den 7 November 1806*, Utrecht 1806, 15. Het schijnt een zeer zeldzaam werkje te zijn. Het aardige is dat voorin het exemplaar aanwezig in het Utrechts Archief een originele brief van Kramm geplakt zit waarin hij verzoekt om inlichtingen betreffende dit "zeer zeldzame stuk".
- ¹⁶ R. van Eynden en A. van der Willigen, *Geschiedenis der Nederlandsche schilderkunst, sedert de helft der XVIII eeuw, Eerste deel*, Haarlem 1816, 336, 337.
- ¹⁷ G. K. Nagler, *Neues allgemeines Künstler-Lexikon*, Linz a. D. 1907 (herdruk van 1835-1852), 434.
- ¹⁸ Chr. Kramm, *De levens en werken der hollandsche en vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters, 4^e deel*, Amsterdam 1860, 1069.
- ¹⁹ J. Immerzeel, *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche Kunstschilders, beeldhouwers, graveurs, van het begin der vijftiende eeuw tot heden*, Amsterdam 1842, 207.
- ²⁰ S. Muller Fz, *Schilders-vereeningen te Utrecht*, De Utrechtsche Archieven I, Utrecht 1880, 140.
- ²¹ A. von Wurzbach, *Niederländisches Künstler-Lexikon*, Leipzig 1910, 2. Band, 121.
- ²² Rekenboek van het Antijcksnydersgild (beeldsnijdersgild), 1611-1792. 1 deel. Utrechts Archief, Bewaarde Archieven, deel 1 Toegangsnr. 708-1, inv.nr. 141. Johannes Damast (1647-1739) komt regelmatig voor in het Rekenboek en bij notariële akten. Hij heeft beeldhouwwerk vervaardigd voor de Academie, de Catharijnepoort, de Maliebaan en de Wittevrouwenpoort. Er blijkt niets van zijn werk bewaard te zijn gebleven. Van zijn vader Claes van Damast zijn nog wat fragmenten van leeuwen van de Wittevrouwenpoort in het Centraal Museum aanwezig, waarvoor hij echter alleen de ontwerptekeningen gemaakt heeft.
- ²³ De verwarring tussen Jan Mast en Johannes Damast is vooral te wijten aan W. A. Boers en de zwenkende opvatting van S. Muller Fz, de oud-conservator van het Utrechts Museum, met name aangaande het Justitia-beeld in zijn collectie. Vanaf 1838 wordt Damast als de maker van het beeld De Gerechtigheid genoemd (bij Boers), wat zich herhaalt in de diverse catalogi van Muller. Ook in de tweede helft van de twintigste eeuw blijft de naam Johannes Damast opduiken waar het in werkelijkheid gaat om Jan Mast. Dit gebeurt o.a. bij Swillens in J. Romijn (red.), *Hart van Nederland. Een boek over de stad en de provincie Utrecht*, Utrecht 1950, met daarin het artikel van P.T.A. Swillens, *Beeldhouwers en beeldhouwkunst*, 229, bij E.J. Haslinghuis, *De gemeente Utrecht*, 's Gravenhage 1956, 136, G.J. de Voogd, *Stedenspiegel*, Den Haag 1964, 70, C.C.S. Wilmer, *Museum op zolder*, Utrecht 1988, 75. Maar U. Thieme, F. Becker, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, deel 8, Leipzig 1913, 315 geeft al, onder "J. Mast", de opmerking "nicht zu verwechseln mit Joh. Van Damast". Ook E. Bénézit, *Dictionnaire critique et documentaire des peintres, sculpteurs, dessinateurs et graveurs de tous les temps et de tous les pays par un groupe d'écrivains français et étrangers*, Paris 1999, 209 heeft het bij het rechte eind. De meest recente catalogus van het Centraal Museum van de hand van Klinckaert geeft Jan Mast als maker van het Justitiabeeld, maar geeft als datum 1740-1750.
- ²⁴ Zie bij voorbeeld *Kunstkrant van het Rijksmuseum*, 31, nr. 2 (2005), 10.
- ²⁵ Het schilderij bevindt zich in een particuliere collectie. Afbeelding aanwezig bij het Iconografisch Bureau, nr. 211680.
- ²⁶ J.C. Bierens de Haan (red.), *Gelderse gezichten, drie eeuwen portretkunst in Gelderland 1550-1850*, Zwolle 2002, 41, en passim voor verdere Gelderse portretmedaillons.
- ²⁷ E.J. Wolleswinkel, 'De schoonfamilie van de (portret)schilder Thomas de Keyser', *De Nederlandsche Leeuw* 118, 1-2 (2001), 309-327.
- ²⁸ Gemeente archief Amsterdam, Archief van de familie De Graeff, toegangsnr. 76, nr. 645, een charter met zegel van Willem Hendrick, Prince van Orange ende Nassau waarin de huwelijksvoorwaarden worden geregeld vijf dagen voor de ondertrouw op 9 februari 1681. Ondertekenaar was onder andere Diderick van Velthuysen. In dit archiefnummer ook een opsomming van de goederen die Arnoldina inbracht ter waarde van 556.379 gulden 13 stuivers en 8 penningen. Om een idee te geven van dit fortuin: 1 gulden in 1700 is grofweg 25 euro in 2006, hoewel zich dit natuurlijk niet helemaal laat vergelijken.
- ²⁹ De beschrijving van vooral de grafmonumenten volgt een vast patroon. De feitelijke gegevens van titel, plaats, maten en materiaal, inscriptie, heraldiek en eventuele restauratie staan in de bijlagen. De formele beschrijvingen gaan uit van het monument zelf. Rechts is dus wat voor de toeschouwer links is.
- ³⁰ Zie P.C.J. van Dael, 'Graven in kerk en hof', in: H. Schelhaas (red.), *Graven en begraven in Overijssel*, Zwolle 1981, 40-77, vooral 64-65. Van Dael zegt dat de *helm en handschoenen verwijzen naar de militaire functies die de overledene klaarblijkelijk bekleedde. Zijn borstbeeld draagt dan ook een harnas*. Dit is volgens mij niet juist. Van Voorst bekleedde geen militaire functies. Er zijn geen wapentrofeeën afgebeeld zoals bij Van Dedem en Van Welderen. Het is wel zo dat Ridders – al was het maar van de Ridderschap – ook al waren ze geen middeleeuwse ridders meer, graag afgebeeld wilden worden in hun wapenrusting. De attributen als helm en handschoenen werden van oudsher meegevoerd in de begrafenis. De putti met de omgekeerde, gedoopte toortsen, het gedrapeerde hoofd, de zandloper en het doodshoofd, het zijn allemaal vergankelijkheids en rouwsymbolen. De oorkonden en de fasces zijn tekens van gezag van de hogere magistraten. Het baldakijn staat voor hulde en eer.
- ³¹ F.T.Scholten, *Rombout Verhulst in Groningen*, Utrecht 1983, 46. ... *putto is een typisch product van Verhulst of diens atelier. De weke behandeling van het lichaam, vooral in de benen en de gezichtsuitdrukking met de 'hangende' wangen en pruilmond komen overeen met een door Verhulst gesigneerd grafbeeld van een putto met scheidel en andere putti op grafmonumenten van zijn hand*.
- ³² Scholten 1988, (zie noot 2), 94.
- ³³ Zowel Aertje † 1703 als Alida † 1733 (de echtgenote van Van Velthuysen van het grafmonument te Houten) de Graeff zijn in de familiekapel van de Oude Kerk in Amsterdam begraven. Van Aertje

- is er nog het rouwbord met de wapens van Voorst en de Graeff. Zie H. Janse, *De Oude Kerk te Amsterdam*, Zwolle 2004, 336.
- ³⁴ Christoffer Aemilius van Voorst (1690-1774) was gecommiteerde in de Raad van State van 1723-1729 en Hoogschout van Hasselt van 1738-1774. Ten tijde van het overlijden van Transisalanus van Voorst woonde hij waarschijnlijk nog bij zijn ouders op Avervoorde bij Olst.
- ³⁵ J.H. Hora Siccama, *Aanteekeningen en verbeteringen op het in 1906 door het Historisch Genootschap uitgegeven Register op de Journalen van Constantijn Huygens den zoon*, Amsterdam 1915, 731.
- ³⁶ *Correspondentie van Willem III en van Hans Willem Bentinck*, uitgegeven door N. Japikse, Eerste gedeelte, deel 1. 's Gravenhage 1927, 362.
- ³⁷ Voor deze en andere opvallende zaken zie *Journal van Constantijn Huygens, den zoon, van 21 October 1688 tot 2 Sept. 1696*, Eerste deel, Utrecht 1876, op pagina 51: *Dat dien dagh Voorst met (niet ingevuld), een koets siende met twee fraye hoertjes er in ...*; op p. 98: *De Gravin van Stirumb seyde, dat Voorst met de hoertjes vrij wat vrolijk was*; op p. 100: *Daeghs te voren klaeghde Voorst, dat sijn wijff met geweld in Engelandt wilde komen, om de crooninghe etc. te sien, seggende dat de Princes het op haer begeert hadde*; op p. 166: *(Borselen) Seide, dat het een groot mysterie was, en niemant bekend de reden waerom de Con. Voorst soo veel faveur gedaen had, en hem in (de) Ridderschap gebracht. Daer hij een geck en een onbeleefd geck was*; op p. 207: *... En de tijdinge die gekomen was van dat van der Stael te Gorcum bij sententie van 't Gericht gebannen was voor sijn leven langh uyt Gorcum en den lande van Arckel, verclaert inhabil tot ampten, en infaem, boven een boete van 2000 ducatonen. De Con. lachte en seyde: "wel heeft Voorst dat soo geklaert?"; op p. 460: Vertelde dat joff. Salenger, eertijts maitress van Voorst, daerna met een cadet of soldaet affairen gehadt had en tweemaal bij hem in de kraem gelegehen. In het Derde deel, over het jaar 1683, Utrecht 1888, 84: Seyde mij Voorst savonts aen tafel dat sijn oude maitres Joff. Salenger in craem lagh, en a demy mot iets diergelijks van joff. Van Kernisse Het is niet duidelijk dat dit kinderen van Van Voorst betreft.*
- ³⁸ Japikse, Eerste gedeelte, deel 2, 1928, (zie noot 36), 484.
- ³⁹ T. Wijzenbeek-Olthuis (red.), *Het Lange Voorhout. Monumenten, mensen en macht*, Zwolle 1998, 266, 267.
- ⁴⁰ Dat dit geldt tot op de dag van vandaag, blijkt wel uit het gegeven dat Amerikaanse toeristen die Veldhuizen heten, zich naast het portretmedaillon posteren van hun 'voorvader' in Houten om de gelijkenis vast te stellen, onkundig van het feit dat hij geen nakomelingen had.
- ⁴¹ *Voorloopige lijst der Nederlandsche monumenten van Geschiedenis en Kunst, deel IV Gelderland*, 's-Gravenhage 1917, 179: Grafmonument van Welderen († 1709) door J.B. Xavery, met portretbuste door J. Snoek (sic). Zie verder: R. Stenvert et al, *Monumenten in Nederland, Gelderland*, Zwolle 2000, 297: *... een door J. Mast vervaardigd marmeren epitaaf (1709) voor generaal Steen baron van Welteren (sic) en Kunstreisboek voor Nederland*, 7^e druk, Amsterdam 1977, 264.
- ⁴² Hora Siccama, 1915, (zie noot 35), 758.
- ⁴³ H.C. Dresselhuys, 'De ambtmannen der Neder-Betuwe en het Ambtmanshuis te Tiel'. *Historia*, vol. 4 afl. 5, (1938), 154
- ⁴⁴ M.D. Ozinga, *Daniel Marot. De schepper van den Hollandschen Lodewijk XIV-stijl*, Amsterdam 1938, 191: *Marot's bemoeiingen of de nawerking daarvan kunnen niettemin ook op het totstandgekomen grafmonument te Rhoon een invloed ten goede uitgeoefend hebben. Zulks wordt duidelijk bij vergelijking met de "J. Mast fecit Ultrajecti" gesigneerde tombe voor Steven van Welderen († 1709) te Tiel. Daarbij werden toch, klaarblijkelijk geheel buiten Marot om, op zijn prenten voor het monument voor Bentinck en twee andere grafteekens (Jessen, S. 67) voorkomende onderdeelen op nog al wonderlijke wijze aaneengeregen. Overigens hebben schijnbaar de 18^e eeuwse ontwerpers of beeldhouwers van grafombes tot de komst van het Classicisme herhaaldelijk op meer terughoudende en beleidvolle wijze van Marot's bovenbedoelde prentvoorbeelden gebruik gemaakt. (noot 1. Vgl. b.v. behalve door Xavery uitgevoerde, in de ornamentiek zelfstandige grafmonumenten [...]), en die voor Coenraad Willem van Dedem te Wijhe († 1714) door J. Mast, welke een gelijksoortige, doch door vereenvoudiging rustiger en onafhankelijker compositie te zien geeft dan zijn monument te Tiel, enz.) De motieven of oplossingen waar het om gaat, zooals obelisknaalden, portretmedaillons, wapen- of vaandeltropeeën, enz. zijn echter ten deele reeds van ouderen oorsprong en voorts zoo internationaal gebruikelijk, dat deze evengoed door anderer bemiddeling ten ontzint doorgedrongen of aan een andere bron ontleend kunnen zijn.*
- ⁴⁵ P. Jessen, *Das Ornamentwerk des Daniel Marot*, Berlijn 1892.
- ⁴⁶ J. Boneschansker, *Sint Maartenkerk Tiel*, Z.pl. [ca.1970], [3].
- ⁴⁷ Afbeelding bij Scholten 1988, (zie noot 2), 96.
- ⁴⁸ O. Schutte, 'Familieaanteekeningen Van Dedem', *De Nederlandsche Leeuw* 108(1991), 161.
- ⁴⁹ H.W.M. van der Wyck, *De Nederlandse Buitenplaats*, Alphen aan den Rijn 1983, 102. Volgens Van Wyck gaat het nog steeds om de oorspronkelijke kanonnen die nu op het voorplein bij De Gelder staan. Zie echter het uitgebreid relaas over de kanonnen van F.A. Hofer, 'Enkele mededeelingen over Wijhe', *Verlagen en Mededeelingen van Overijsselsch Regt en Geschiedenis*, 27^e stuk (1911), 16. Zie ook R. Stenvert et al, *Monumenten in Nederland. Overijssel*, Zwolle 1998, 276.
- ⁵⁰ M. Beerman et al (red.), *Beeldengids Nederland*, Rotterdam 1994, 101.
- ⁵¹ Van der Wyck 1973, (zie noot 4), 20 en 22.
- ⁵² L.M.J. de Keijzer, 'De kerk van Herlulf als middelpunt van het Oude Dorp Houten', *Historische reeks Kromme-Rijngebied* 3, (1995), 43. *De crypte (=grafkelder) is in 1969 bij een reparatie van de consistoriekamer gesloopt. De kelder is in stukken geslagen en de ruimte is met steenpuin en zand opgevuld. De Keijzer zegt dat hij zich voordien nog van de graven van de heren van Heemstede heeft overtuigd: de loden kistplaatjes vermeldden hun namen. In het Begraafboek aanwezig in het Utrechts Archief, echter, staat dat Van Velthuysen in de Buurkerk in Utrecht is begraven: *Op de Breestraat, datum overlijden/begraven 20 Juli 1716 3 uren beluyden de Wapens opgehangen en is gesonken, bedrag F 500: - : - .* Begraafboek 129, 358.*
- ⁵³ De passage uit het testament Diderick van Velthuysen, aanwezig op het Utrechts Archief luidt als volgt:
Nogh is myn wille ende begeerte, dat een capelletie / aen de kerck van houten daer het best bequaemst / en cierlyckst sal geoordeelt worde, sal werde getim / mert al waer ik begere dat myn lichaem sal

- / begrave worde en ruste, met den tombe of monu / ment daer binne van wit marmer soe als hetselve / sigh in de bygevougde caerte figuratieft vertoont / met soodanege inscriptie int latyn als myn Exe / cuteurs sulle verstaen te behore, willende ende be / gerende dat die tombe of monument met de / onkoste van het capelletie door een van de bequaem / ste meesters sal werde gemaect, en voor cieraat en / andere verciersels betaelt en te koste geleght sal moete / worde een somma van drieduysent gd (=gulden) aen geldt / en oock niet minder somma.
- ⁵⁴ Het besloten testament van Diderick van Velthuysen van 16 januari 1716, werd geopend op 1 september 1716 door de erven, inv. Nr U 118a4 aktenr 118-1. Ik heb inzage gehad in het testament op het Utrechts Archief op 26 januari 2006: er zit geen kaart of schetsje (meer) bij.
- ⁵⁵ Er bestaat een borstbeeld van hem door Artus Quellinus uit 1661. J. Leeuwenberg, *Beeldhouwkunst in het Rijksmuseum*, 's Gravenhage 1973, 228.
- ⁵⁶ J.E. Elias, *De vroedschap van Amsterdam. 1578-1795*, Deel 1, Amsterdam 1963, 520.
- ⁵⁷ Van der Wyck 1983, (zie noot 49), 172. "Dat de plotselinge dood van Velthuysen een catastrofe was, blijkt uit een dagboekaantekening van graaf Bentheim die in 1718 bij een verblijf in Utrecht het volgende opmerkt: *L'appres midij j'allois en la compagnie du jeune Prince de Siegen et des mes cousins de Perlebourg voir la maison de plaisance nommée Hemsted, c'étoit Mr. Velthusen qui l'avoit fait batir, et qui est mort il y a quelques mois fort a propos, parce qu'on dit qu'il avoit tant dependé à cette maison qu'il ne lui restait plus assee de revenus pour l'entretenir, et que la mort prevenoit ainsi sa banque route, dans son testament il a protesté sur le salut de son ame de n'avoir jamais touché à sa femme, et ainsi ses heritiers ne se voit obligé de la considérer pour telle et de lui constituer un Douaire, mais Madame Velthuysen ayant entendu cette clause du testament dit : DAT HET HEIJ GELOGEN ALS EEN SCHELM (...)* De rechters stelden de erven in het gelijk, Graaf Bentheim beëindigt zijn bericht met de volgende moraal: *On voit de cette exemple les tristes suites des mariages forcés, car Monsieur et Madame Velthusen ayant été portés par leurs parents a se marier contre leur gré, ils ont non seulement vecu pendant leur vie dans une continuelle dessunion, mais leur haine a été perpetué jusqu'apres leur mort.*
- ⁵⁸ J. van den Vondel, 'Op de kinders van den Heere Burgemeester Andries de Graeff', *De Werken van Vondel, 8e deel 1656-1660*, J. F.M. Sterck & H.W.E. Moller (red.), Amsterdam 1935, 685.
- ⁵⁹ D. Smout, *Rouwklagt op het overlyden van den welgeboren here Diderik van Velthuysen, here van Heemstede*, z.pl. [1716].
- ⁶⁰ J.D. Hunt en E. de Jong (red.), *De Gouden Eeuw van de Hollandse Tuinkunst, Journal of Garden History*, 8, nummer 2 & 3, (april-september 1988), 194-196.
- ⁶¹ E. de Jong, *Natuur en Kunst. Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur 1650-1740*, Amsterdam 1993, 126.
- ⁶² L. Rotgans, *Wilhem de Derde*, Utrecht, 1698-1700.
- ⁶³ E. Lohof et al, *Archeologisch onderzoek en bouwhistorische opname in het zuidwestelijk deel van de tuinen van kasteel Heemstede te Houten*, Bunschoten 2001. Volgens ADC (Archeologisch Diensten Centrum) Rapport 66 was de tuin rond 1695 voltooid. Er zijn muren en sokkels gevonden maar geen 'begraven beelden' zoals een gerucht wilde.
- ⁶⁴ P. Fischer, *Ignatius en Jan van Logteren: beeldhouwers en stuckunstenaars in het Amsterdam van de 18^e eeuw*, Alphen aan den Rijn 2005, 54. Overigens noemt Fischer 1715 als het sterfjaar voor Van Velthuysen en zegt hij dat het Egidius Quint betreft als erfgenaam. Volgens inv.nr U118a4, aktenr. 118-3, d.d. 01-09-1716 in het Utrechts Archief, betreft het Cornelis Quint, *borgemeester* en neef van Van Velthuysen.
- ⁶⁵ Van der Wyck 1973, (zie noot 4), 15 noot 7.
- ⁶⁶ C.M. de Leur, 'Het Utrechtsche Stadhuis en Omgeving', *Jaarboekje Oud Utrecht*, (1933), 139. *Hoewel oorspronkelijk de bedoeling geweest schijnt te zijn om ook den ouden gevel van Lichtenbergh af te breken en in denzelfden stijl als die van Hasenbergh weder op te bouwen, is dit plan nooit ten uitvoer gebracht. Na de amputatie van het voorste gedeelte van Hasenbergh verhuisde ook de Schepen bank naar de groote hal van Lichtenbergh, waar een fraai gebeeldhouwde vierschaar-bank werd geplaatst, die de geheele achterzijde van deze hal innam. Boven deze bank prijkte het beeld van de Gerechtigheid, dat bij de verbouwing van 1824 is weggenomen en thans bewaard wordt in ons stedelijk museum.*
- ⁶⁷ S. Muller Fz, 'Het Oude Utrechtsche Stadhuis', *Het Huis Oud & Nieuw* 7/8, (1907), 229, met een afbeelding van het gestoelte.
- ⁶⁸ Volgens *Beeldengids Nederland*, 1994, (zie noot 50), 54, sinds 1961. Op de website van het Openbaar Ministerie (www.om.nl) staat dat het beeld volgens de archivaris van de rechtbank in Groningen, niet Justitia voorstelt maar een omgebouwde Diana.
- ⁶⁹ Klinckaert, 1997, (zie noot 5), 593. Dit is het werk van Mast dat vanaf 1778 in vele publicaties genoemd wordt. Klinckaert noemt de catalogi van het Centraal Museum te Utrecht vanaf 1838 en verwijst naar Kramm (1851), Thieme/Becker, dl. 8 (1907-1950), De Leur (1933), Swillens (1950), Haslinghuis (1956), De Bruijn (1984-1985) en Wilmer (1988).
- ⁷⁰ *Beeldengids Nederland*, 1994, (zie noot 50), 54 met afbeelding.
- ⁷¹ Klinckaert 1997, (zie noot 5), 166.
- ⁷² P.J.M. van Gorp et al, *Zijdebalen – Lusthof aan de Vecht; tuin- en tekenkunst uit het begin van de 18^e eeuw*, Tentoonstellingscatalogus, Utrecht 1981, Afbeeldingen 28 en 29.
- ⁷³ De Jong 1993, (zie noot 61), 179. Overigens identificeert De Jong Van der Mast niet met de Jan Mast van het grafmonument in Houten, dat hij wel noemt.
- ⁷⁴ S. Muller Fz, *Zijdebalen, Bouwkunst*, 4, afl. 1/2 (1912), 9. Zie verder ook De Jong, 1993 (zie noot 61), 179 en Fischer, (zie noot 64), 412.
- ⁷⁵ Muller Fz 1912, (zie noot 74), 6. *Reeds dadelijk bij den bouw van het huis werd de groote zaal kwistig versierd. De Utrechtsche beeldhouwer Jan van der Mast, die in de tweede helft der 17e eeuw zekeren naam had, luisterde den koepel op met (zeker verguld) beeldhouwwerk, Van der Mast is later natuurlijk overvleugeld door Xavéry en Cressant: in 1746 vinden wij dan ook .ijn (sic) Aeneas beschadigd terug in de rommelkamer. En op blz. 9: de Haagsche beeldhouwer (Xavéry) had dus een uitnemenden klant aan den eigenaar van Zijdebalen. Toch was hij niet de eenige, die van Mollem bediende. In den inventaris van Zijdebalen vinden wij (naast werk van den ouderen Van der Mast, den Utrechtschen protégé van Jacob van Mollem) herhaaldelijk vermeld beelden (Neptunus en Galatea enz.) van "Matryszens", waarmede wellicht bedoeld worden de beide Gentsche beeldhouwers Jan en Hendrik Matijs.*

- Mogelijk haalt Muller hier Damast en Mast opnieuw door elkaar. Volgens Kramm is David van Mollem Zijdebalen pas gaan versieren vanaf 1719. De tweede helft van de zeventiende eeuw is te vroeg voor Jan Mast; bovendien kan Jan Mast geen protégé van Jacob van Mollem zijn geweest.
- ⁷⁶ A. Hoogvliet, *Zijdebalen*, Delft 1740, 2.
- ⁷⁷ C. Kramm, 'Zijde Balen te Utrecht', *De Utrechtse Volksalmanak* 15(1851), 56.
- ⁷⁸ F.J. Mijnlief, *Het Ambtmanshuis en zijn bewoners*, z.pl., [ca. 1939], 14.
- ⁷⁹ F.A.J. Vermeulen, *De Monumenten in de Bommeler- en de Tielerwaard*. 2^e afl. *De Tielerwaard. De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst*, 's-Gravenhage 1946, 394.
- ⁸⁰ Chr.J. Kolman, *Monumenten in Nederland: Utrecht*, Zwolle, 1997, 96.
- ⁸¹ Inventarislijst van de SKKN van de Pieterskerk te Breukelen, geïnventariseerd in 1977 en in 2003, aanwezig op de SKKN te Utrecht.
- ⁸² M.A. Prins-Schimmel & G.E. van Leersum, *Langs oude Utrechtse kerken*, Baarn 1975, 82.
- ⁸³ J.W. Verburt, *Het tegenwoordige Gunterstein, vanaf zijn herbouw in den jare 1681*, in Niftarlake, 1917, 65.
- ⁸⁴ Kolman 1997, (zie noot 80), 159.
- ⁸⁵ M.A. Schimmel, 'Nederlandse Hervormde Kerk te Maarssen', *Jaarboek Oud Utrecht* (1970), 17, 27.
- ⁸⁶ F.W. Scholten in: *Beeldengids Nederland*, 1994, (zie noot 50), 76.
- ⁸⁷ Zie voor een korte biografie van Robert van Iittersum G.C. Ouwkerk, 'Levenssfeer van bewoners en eigenaren van het Nijenhuis', in: *Kasteel Het Nijenhuis. Van buitenplaats tot museum*, Heino/Wijhe 1995, 10-19.
- ⁸⁸ De informatie omtrent de restauratie is onder andere ontleend aan het rapport opgesteld door het Architectenbureau Hulsman-Nijkamp in Deventer in 1998. Het rapport bevindt zich in het archief van de Gemeente Olst-Wijhe. Zie ook www.pgwijhe.nl/rest.htm.
- ⁸⁹ A.E. Rientjes, *Uit de Geschiedenis van het Oude Wijhe*, Zwolle 1931, 22.
- ⁹⁰ J. Craandijk, *Wandelingen door Nederland*, Haarlem 1887, 339 (3de druk).
- ⁹¹ Het grafmonument voor Van Coehoorn is ontworpen door Daniël Marot en uitgevoerd door Pieter van der Plas. Het grafmonument in Rhooon voor Hans Willem Bentinck is anders uitgevoerd dan de ontwerp-tekening van Marot aangeeft. Zo zijn, bij voorbeeld, de portret-medailles vervangen door familiewapens. De oorzaak is waarschijnlijk het feit dat Bentinck (†1709) niet in Rhooon is begraven maar in Westminster Abbey in Londen, evenals Willem III. Zijn eerste Engelse echtgenote is wel in Rhooon begraven. Gezien Mast's connecties met de kringen rond Willem III zou hij in aanmerking kunnen komen als maker van dit wandgraf.
- ⁹² R.T. Muschart, 'Grafkerken, grafborden, grafmonumenten en wapens in glasramen in de groote of St. Maartenskerk te Tiel', *Bijdragen en Medelingen van de Vereniging Gelre*, vol. 45 (1942), 254, 255, geeft de volgende vertaling:
Den Allerhoogsten God en der eeuwige herinnering gewijd.
Hier ligt Stephanus vrije baron Van Welderen, die in het jaar 1674 op gelukkige wijze zijn examen als militair heeft afgelegd; sedert dien tijd langs den Koninklijken weg in alle militaire graden en rangen tot de hoogste ambten voortschrijdende, heeft hij in bijna alle belegeringen en veldslagen voor vaderland en vrijheid, de gemeenschappelijke zaak der verbondenen in België, Engeland, Ierland, Holstein en Portugal met kracht volbracht en van een uitstekende en zijn roemrijke voorouders waardige moed, dapperheid en overleg de bewijzen afgelegd, hetgeen door alle eeuwen heen getuigen zullen de bij uitstek zware veldslagen bij Seneffe, St. Denis, de Boine, Limmerick, Landen, Lotusa, Steenkerken, Namen, Ramillies, Ostende, Meenen, Dendermonde, Ath, Oudenaarden, Rijssel, Doornik, Malplaquet, Bergen in Henegouwen en verschillende andere bloedige slagen tegen de sterkste en machtigste vijanden, waarin hij een groot aandeel had.
Behalve in andere militaire waardigheden, werd hij benoemd tot overste der oude Geldersche keurbende, opperbevelhebber van groote legers voetvolk en gouverneur van Meenen.
Dit alles en nog meer heeft hij volgens aller meening verdiend. Hij is geboren te Tiel in Gelderland 5 januari 1662 en gestorven te Bergen in Henegouwen 2 november 1709, zijn medeburgers, zijn soldaten en zijn medeveldheren in droevigen rouw, zijn nazaten een moeilijk na te streven zeldzaam voorbeeld van dapperheid en edelmoedigen inborst achterlatende. Voor de eer en den roem van zijn, zoolang de tijd en God het toelieten, zeer beminden broeder heeft Johannes vrije baron van Welderen, heer van Ubbergen en Valburg, ambtman van Nederbetuwe en dijkgraaf aldaar, afgevaardigde uit de Geldersche ridderschap in de Hoogmogende Staten der Vereenigde Nederlanden en burgemeester der stad Tiel, dit gedenkteeken als bewijs van liefde en trouw opgericht. .
- ⁹³ De vertaling is van J.C. van Slee, *Verslagen en Medelingen van de Vereniging tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis* (1917), 34ste stuk, 2^e reeks, 10^e stuk, 6.
Onder dit gesteente rust het stoffelijk overschot van Coenraad Willem vrijgeboren baron van Dedem, heer tot den Gelder.
Na in zijn jonge jaren zijn geest met de vrije wetenschappen toegerust te hebben, legde hij zich daarna op gelukkige wijze op de krijgsmacht toe. Welbespraakt en beleidvol, telde hij te midden der gevaren zelve, het gevaar niet. In het jaar 68 der vorige eeuw kwam hij aan het hoofd eener compagnie en diende sedert trouw en dapper het vaderland gedurende meer dan veertig jaren in drie Fransche oorlogen, waarvan hij het begin en het einde beleefde. Alle rangen doorlopend, klom hij op tot krijgsoverste en daarna tot de waardigheid van onderbevelhebber, aan het hoofd gesteld van het voetvolk. Daarna commandant van het sterkste bolwerk der Vereenigde Nederlanden, Bergen-op-Zoom met al zijn fortten, nam hij met raad en daad deel aan de zeer hevige gevechten en bloedige veldslagen bij Seneffe, bij St. Denis en bij Oudenaarde. Toen eerst bij Calloo in Vlaanderen en wederom bij Hillesheim in Brabant de grachten en borstweringen veroverd waren, en daarna bij de zeer moeilijke blokkade der eilanden de vijanden van de andere zijde der Schelde verdreven waren, nadat hij onder hun oog de rivier was overgestoken, is de Beyerschman van Brussel, dat hij zeer in het nauw bracht, verjaagd. Ook in de slag bij Ramillies, waar de Fransche krijgsmacht zeer werd neergesabeld, had hij het bevel over het geheele Bataafsche voetvolk en droeg zeer veel bij tot de overwinning. Belegeringen van steden doorstond hij dapper, bevorderde hij krachtig of bracht ze gelukkig ten einde. Charleroi verdedigde hij, zoolang mogelijk met de grootste dapperheid. Bij Woerden, bij Charleroi op een anderen tijd, bij Naarden, Namen, Keizerswerd, Ath, Gend,

Doornik en haar citadel was hij met de opperbevelhebbers aanwezig. Toen Bonn voor de derde maal ingesloten en veroverd werd, voerde hij een derde deel der troepen aan. Indien men hem gehoor had gegeven, zou in het tweede jaar van den eersten oorlog met Frankrijk Harderwijk aan de handen van den vijand zijn ontruikt. Door zijn leiding dwong hij St. Leeuw, door grachten en verschan-singen zeer versterkt, binnen weinige dagen tot de overgave en maakte de verdedigers krijgsgevangen. Vooruitgezonden om de Henegouwsche bergen af te sluiten, nam hij door zijn beleid St. Guislain met de geheele bezetting stormenderhand in. Na zoo vele en zoo groote krijgsverrichtingen, stierf hij in zijn zeventigste jaar. Zwolle, dat hem het leven schonk, nam het hem ook af.

Geboren den 29sten September 1644, overleden den 18den Februari 1714.

Voor haar zeer verdienstelijken echtgenoot heeft zijn diepbedroefde gade, Anna Elisabeth vrijgeboren Baronesse van Echten tot Echten, dit monument opgericht.

⁹⁴ 'Restauratienieuws. Overijssel. Wijhe Herv. Kerk. Grafmonument voor Coenraad Willem van Dedem † 1714, met beeldhouwwerk van J. Mast te Utrecht. Rest. Begonnen', *Bulletin KNOB* (1957), *15. Voor de restauratie uit 2004 zie noot 88.

⁹⁵ Met dank aan M.A. Buwalda-Achterhuis, docent Klassieke Talen te Apeldoorn voor de vertaling:

Ter eeuwige nagedachtenis / aan de zeer beroemde en zeer edele man / Theodorus van Velthuysen / Heer van Heemstede, Willeskop en Kort Heeswijk / president van de Staten van Utrecht / en voorzitter van de drie standen met algemene / instemming die alle mogelijke eerbewijzen ontvangen had / en geen /deel bereikt had en met eerlijkheid / in rechtszaken en metvan wetten en / voorvaderlijke instellingen en belastingen, / met trouw en zorgvuldigheid voor het / vergroten van de waakzaamheid en inspanning / altijd is hij geroemd als maker en / handhaver van de staat. / Met ook een uitzonderlijke zuiverheid en / onschuld van leven en zeden, met vroomheid / jegens God, menselijkheid en gematigdheid / jegens de burgers, welwillendheid en goedheid / jegens, vrijgevigheid jegens allen, / tenslotte beroemd door zijn verdiensten / jegens de hele staat, gemist en beweend door alle goede mensen, die houden van / het vaderland, de vrede en de vrijheid / is hij metwaardigheid overleden / op 20 juli in het jaar 1716. Op de / leeftijd van bijna 65 jaar. / Als uitvoerders van zijn testament zijn gevraagd / H. M. F. C.

De vertaling van het tweede opschrift luidt:

I. H. S. (= In hoc signo = in dit teken = kruisteken)

Voor de zeer goede, zeer grote God / Gelukkig de doden, die in God sterven.

Van Heemstede / In het jaar 1807, 14 Augustus opgericht / Mogen zij rusten in vrede.

Het probleem bij de tekst is dat de oorspronkelijke tekst in 1807 is overgeleverd met een andere tekst en dit is later weer ongedaan gemaakt waardoor men nu drie teksten door elkaar heen ziet en de inscriptie moeilijk te lezen is.

⁹⁶ De Keijzer, 1995, zie noot 52, 37. De Keijzer is van mening dat de marmeren treden bij het oorspronkelijke koor horen.

⁹⁷ De vertaling is van H.G. Dijk, *Beknopte geschiedenis van de Neder-*

landse Hervormde Kerk te Wijhe, Wijhe 1991, [22]: Ter eeuwige nagedachtenis aan de Hooggeboren man van oude en eerste klas adel Robert van Ittersum Heer van het Nijenhuis. Billijk en rechtvaardig vervuller van de hoogste functies in staatsdienst en hierom terecht onderscheiden met toga en mantel. Hij werd 31 mei 1645 geboren, doorliep vanaf 1665 alle militaire rangen en werd bevorderd, in 1689 tot commandant van een afdeling van de cavalerie, in 1679 werd hij prefect van de dijken van Salland, in 1682 werd hij rentmeester in het bezit van de Heer van Tubantia, in 1684 werd hij commandator van de Teutoonse orde in het Maasland en in 1703 in Tiel; in 1691 werd hij satraap van Tubantia (in 16)92 van Salland en van de hoogste orden van Overijssel voorzitter. Zeker van zijn heil gaf hij 7 februari 1705 zijn vrome ziel aan God en zijn zaligmaker Christus terug, en in dit graf werd hij met een grootse plechtigheid bijgezet op de 26e van dezelfde maand. In grote droefheid plaatste Eleonora Sophia Bentinck dit gedenkteken voor haar onvergelijkbare en zeer geliefde man.